

Izvorni znanstveni rad
UDK 343.1(497.5 Dubrovnik)“17“
Primljeno: 6.4.2014.

KAZNENI POSTUPCI POKRENUTI PO SLUŽBENOJ DUŽNOSTI U DUBROVAČKOJ PRAKSI 18. STOLJEĆA

HRVOJE BARIČEVIĆ, RUŽA RADOŠ I NELLA LONZA

SAŽETAK: U radu se analiziraju načini pokretanja kaznenih postupaka pred dubrovačkim sudom 1711/20, 1751/60. i 1791/1800. Utvrđuje se omjer postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti i po privatnoj tužbi, ispituje koji su zločini progonjeni *ex officio* i iz kojih razloga, te koje se promjene zamjećuju tijekom stoljeća, analizira se trajanje postupaka i udio onih koji su dovršeni presudom. Na temelju cjelovite analize rekonstruiraju se osnovne značajke kaznenog progona u posljednjem stoljeću Republike, koja se uspoređuje s tada dominantnim pogledima u zakonodavstvu i literaturi.

Ključne riječi: Dubrovnik, 18. stoljeće, kazneni postupak, progon po službenoj dužnosti, *ex officio*, privatna tužba, inkvizitorni postupak

Keywords: Dubrovnik, 18th century, criminal procedure, official prosecution, *ex officio*, private prosecution, inquisitorial procedure

Povijesne premise i istraživačko pitanje

U suvremenom razdoblju kazneni postupak pokreće sam sud po službenoj dužnosti (*ex officio*) kod djela koja su opasna za pravni poredak, opći mir i

Hrvoje Baričević, arhivist u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Adresa: Marulićev trg 21, 10000 Zagreb. E-mail: hbar1981@gmail.com

Ruža Radoš, znanstvena novakinja u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu. Adresa: Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10000 Zagreb. E-mail: radosruza@yahoo.com

Nella Lonza, znanstveni savjetnik u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: nella.lonza@gmail.com.

sigurnost.¹ Takav način iniciranja kaznenog suđenja povijesno pripada, kao jedna od glavnih značajki, inkvizitornom postupku² koji još karakterizira pasivna pozicija tuženika, zadaća suda da prikuplja dokaze, posredno dokazivanje, tajnost, pismenost, itd.³ Proučavanje inkvizitornog procesnog modela u prošlosti, a posebno postupanje po službenoj dužnosti - s pitanjima kao što su kada se i koliko intenzivno sud angažira u progonu zločina, smatra li se pozvanim štititi red i poredak i onda kada oštećena strana za to ne mari ili kada je uopće nema (tzv. zločini bez žrtve),⁴ koje je sve procesne instrumente spreman primijeniti, reflektira li se to na učinkovitost suđenja i koje su konzekvence za poziciju optuženika i oštećenika - nisu značajni samo kao prilog povijesti kaznenog procesnog prava, već i kao pokazatelj karaktera javne vlasti.

Usporedno paru osveta-pomirba i posredničkom zadatku institucija, kakvi su pretežali ne samo u feudalnim društvima, nego i u ranim zajednicama komunalnog tipa, talijanski gradovi počevši od 13. stoljeća počinju preuzimati zadaću suzbijanja zločina i kažnjavanja počinitelja.⁵ Pa ipak, inkvizitorni postupak i progon *ex officio* dugo vremena ostaju sporedan, alternativni model u odnosu na akuzatorni postupak, koji je u normativnim i doktrinarnim tekstovima gurnut u prvi plan. Razlog je tome sigurno dijelom konsenzualni karakter javne vlasti, u kojoj je pravilo izbornost i kratki mandat tijela, a koja počiva na krhkim ravnotežama između društvenih slojeva, sela i gradskih četvrti, rodova i obitelji. Iz te perspektive ideal je dobrovoljno

¹ O načelu oficijelnosti, vidi: Vladimir Bayer, *Jugoslavensko krivično procesno pravo*. Zagreb: Školska knjiga, 1960: 22; Vladimir Bayer, *Kazneno procesno pravo - odabrana poglavlja. Knjiga 1: Uvod u teoriju kaznenog procesnog prava*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 1995: 101; Vladimir Bayer, *Kazneno procesno pravo - odabrana poglavlja. Knjiga 2: Povijesni razvoj kaznenog procesnog prava*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 1995: 26, 75, 95, 114; Davor Krapac, *Kazneno procesno pravo - prva knjiga: institucije*. Zagreb: Informator, 2000: 47.

² V. Bayer, *Jugoslavensko krivično procesno pravo*: 20; V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, I: 18, 20; II: 100; D. Krapac, *Kazneno procesno pravo*, I: 13-14, 55.

³ Detaljnije V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, I: 16-20. Utjecajna je bila teorija Eberharda Schmidta, koja je kao bitne značajke inkvizitornog postupka izdvojila oficijozno načelo (i to kroz sve stadije postupka, bez obzira kako je pokrenut) te aktivnu ulogu suda u utvrđivanju istine (John H. Langbein, *Prosecuting Crime in the Renaissance: England, Germany, France*. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1974: 130-131). Po tom kriteriju svi bi dubrovački postupci bili inkvizitornog tipa.

⁴ O tom pojmu vidi: Claudio Povolo, »La vittima nello scenario del processo penale. Dai crimini senza vittime all'irruzione della vittima nel dibattito sociale e politico.« *Acta Histriae* 12/1 (2004): I-V.

⁵ Massimo Vallerani, »Modelli processuali e riti sociali nelle città comunali.«, u: *Riti e rituali nelle società medievali*, ur. Jacques Chiffolleau, Lauro Martines i Agostino Paravicini Bagliani. Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto medioevo, 1994: 123-124; Mario Sbriccoli, *Storia del diritto penale e della giustizia*, I. Milano: Giuffrè, 2009: 6-9.

izvansudsko rješenje konflikta, a javna vlast nastupa suzdržano, preuzimajući ulogu posrednika koji će se radije potruditi da se čvor sukoba razriješi, nego presjeći mačem. S druge strane, premda je u rimskom procesnom pravu vremenom ojačao progon *ex officio*,⁶ Justinijanova kodifikacija predstavila ga je kao sporednu formu, što mu je na neko vrijeme definiralo i poziciju u srednjovjekovnim gradovima koji su prihvatili baštinu rimskog prava. Međutim, osnaženje koncepta javne vlasti i razvitak njenih institucija prirodno su uzrokovali aktivnije postavljanje svih tijela gradske uprave, uključujući sudbenu vlast. Oblikovanje inkvizitornog procesa u kanonskom pravu početkom 13. stoljeća ponudilo je, uz prateću pravnoteorijsku i teološku argumentaciju, već zaokružena pravna rješenja i načela, koja su svjetovnom pravu bila privlačna zbog težnje k efikasnosti progona. Rezultat ovog složenog procesa bio je dualizam procesnih modela u praksi, s tendencijom brzog jačanja inkvizitornog tipa.⁷

Zbog nedostatka izvora, u Dubrovniku se spomenuti proces može pratiti tek od 13. stoljeća. Najraniji sudski primjeri pripadaju akuzatornom tipu, no već je u formularu kneževe prisege iz 1254. spomenuta njegova ovlast kažnjavanja po vlastitoj prosudbi, što je zasigurno podrazumijevalo i pravo iniciranja kaznenih postupaka. U Statutu iz 1272. postupci po službenoj dužnosti navode se samo kod nekoliko vrsta zločina, no sudski zapisnici iz 13. i 14. stoljeća pokazuju da se praksa nije držala tih okvira, već da su ponekad postupci pokretani *ex officio* i u drugim važnim predmetima, pa čak i slučajevima koji za zajednicu nisu bili značajni. Međutim, premda se srednjovjekovnom dubrovačkom sudu ne može predbaciti neaktivnost u pokretanju postupaka po službenoj dužnosti, u praksi je ipak rastao udio postupaka pokrenutih voljom oštećenika: dubrovački je pravni sustav, naime, favorizirao privatnu odluku o progonu (i odustanku od njega), ne postavljajući nikakve zapreke izvansudskim rješavanjima sukoba. Kroz čitavo

⁶ O tome detaljno Ivana Jaramaz-Reskušić, »Osnovna obilježja kaznenog postupka u sustavu *cognitio extra ordinem*.« *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 43/3-4 (2006): 446-455, 469-470.

⁷ Literatura o ovim pitanjima vrlo je bogata. Ova se skica temelji ponajprije na: V. Bayer, *Kazneni procesno pravo*, II: 10-15, 22-29; Piero Fiorelli, »Accusa e sistema accusatorio. Diritto romano e intermedio.«, u: *Enciclopedia del diritto*, I. Milano: Giuffrè, 1958: 330-333; Ettore Dezza, *Accusa e inquisizione dal diritto comune ai codici moderni*, I. Milano: Giuffrè, 1989: 6-32; Andrea Zorzi, »Negoziazione penale, legittimazione giuridica e poteri urbani nell'Italia comunale.«, u: *Criminalità e giustizia in Germania e in Italia. Pratiche giudiziarie e linguaggi giuridici tra tardo medioevo ed età moderna*, ur. Marco Bellabarba, Gerd Schwerhoff i Andrea Zorzi. Bologna: il Mulino, 2001: 13-34; Massimo Vallerani, *La giustizia pubblica medievale*. Bologna: il Mulino, 2005: 75-275; Elena Maffei, *Dal reato alla sentenza: Il processo criminale in età comunale*. Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 2005: 71-93.

15. stoljeće postupci pokrenuti po službenoj dužnosti ostaju vrlo malobrojni, pače, u relativnom su padu. Možda je neku ulogu u tome imala nepotpuna izgrađenost državnog aparata, posebno na izvangradskom teritoriju, no svakako je snažnije utjecalo čuvanje načela društvenog konsenzusa, važno za državnu ideologiju republikanizma.⁸

Kaznena sudska praksa u talijanskim se gradovima kroz kasni srednji vijek i rano moderno razdoblje dalje razvijala tako da se službeni progon počeo primjenjivati kod svih vrsta kaznenih djela, a spomenuta dva procesna modela stopila se se u mnogim elementima, zadržavši kao glavnu (a često i jedinu) razliku način pokretanja postupka.⁹ izrazi “akuzatorni” i “inkvizitorni” postupak, koji su se i dalje rabili, u praksi su se sveli na to je li ga inicirala privatna osoba ili javna vlast. Na konačni pomak u prilog postupaka *ex officio* u 15. stoljeću sigurno je utjecalo iskustvo crkvenih sudova u potrazi za efikasnim pravnim mehanizmima u suzbijanju krivovjerja, ali i promjene u ustroju javne vlasti, u kojoj se prati trend centralizacije, izgradnje birokracije i profesionalizacije pravne sfere. Opća je posljedica tog procesa postupno sužavanje prostora koji je prepušten inicijativi pojedinca. Već u znamenitoj raspravi *De maleficiis* Angela Gambiglioni, napisanoj oko 1438, inkvizitorni postupak preuzeo je ulogu dominantnog modela kao efikasnijeg u ostvarenju općeg cilja “da zločini ne ostanu nekažnjeni”.¹⁰ Sazrijevanje tog oblika urodilo je sjajnim plodovima i u teorijskoj elaboraciji, među kojima se ističe *Practica criminalis* briljantnog stilista i spretnog sistematičara Giulia Clara (1568). On je postavio u novi odnos postupak pokrenut tužbom stranke i onaj iniciran po službenoj dužnosti: potonji je gotovo uvijek moguć i sveobuhvatan jer formaliziranu tužbu (*accusa*) može zamijeniti *querela partis*, koja nije samostalni inicijalni akt nego pretpostavka za postupanje po službenoj dužnosti (*preambula inquisitionis*).¹¹ Dok je Claru teorijski prihvatljiv primat inkvizitornog postupka, njegov vršnjak Tiberio Deciani, čiji su najveći doprinosi u “općem dijelu” materijalnog kaznenog prava, ustrajao je na tome da akuzatorni postupak treba zadržati središnje mjesto. Unatoč inovatorskim rezultatima Giulia Clara i nekolicine drugih autora koji su pragmatično

⁸ Opširnije Nella Lonza, »Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002): 68-88, 101-103.

⁹ Mario Sbriccoli, »‘Vidi communiter observari’: l’emersione di un ordine penale pubblico nelle città italiane del secolo XIII.« *Quaderni fiorentini per la storia del pensiero giuridico moderno* 27 (1998): 246-248; E. Dezza, *Accusa e inquisizione*, I: 19-20, 25-27; za Dubrovnik vidi N. Lonza, »Tužba, osveta, nagodba«: 74-76.

¹⁰ E. Dezza, *Accusa e inquisizione*, I: 27-32.

¹¹ E. Dezza, *Accusa e inquisizione*, I: 32-53.

i racionalno pristupali inkvizitornom modelu kao već ukorijenjenoj realnosti, talijanska doktrina 16. i 17. stoljeća nije se uspijevala osloboditi tradicionalnog referiranja na akuzatorne postupke iz klasične literature, potpirenog pravnim humanizmom, no u praksi je taj model već odavno izgubio svoj prvotni teren.¹²

Bez obzira na pojedine razlike u rješenju i stupnju provedbe, u europskim je monarhijama ranog modernog razdoblja tendencija centralizacije i jačanja ovlasti državnih institucija s profesionalnim sudačkim i birokratskim kadrom preferirala progon *ex officio* i inkvizitorni model postupka, koji je pak išao na ruku jačanju diskrecionih ovlasti suca, zanemarivanju prava na obranu, širokoj primjeni torture i oslanjanju na anonimne prijave. Postupno se produžavao niz normativnih akata koji su službeni progon postavili na središnje mjesto, počevši od francuskih *ordonnances* iz 1499. i 1539. te najpoznatije *Ordonnance criminelle* iz 1670. do zakonika *Constitutio criminalis Bambergensis* (1507) i *Constitutio criminalis Carolina* (1532) u njemačkim zemljama.¹³

Usporedo je i pravna traktatistika sjevernoeuropskih područja ponudila svježa rješenja time što je, ne zapostavivši postavke kanonskog prava i talijanske doktrine, ipak mnogo više pozornosti posvetila pozitivnom pravu (zakonodavstvu, običajima, sudskoj praksi). Svakako najznačajnije djelo, koje je obilježilo čitavo razdoblje procesnopravne misli, bila je *Practica nova rerum criminalium* Benedicta Carpozova (1635). Poznavajući literaturu, a pogotovo promatrajući stvarnost, Carpov je istaknuo komplementarnost i ravnopravnost postupaka pokrenutih privatnom tužbom i inicijativom suda i zaključio da su se oba već dokazala kao *remedium ordinarium*. Međutim, Carpov ne skriva da primjećuje mnoge prednosti progona po službenoj dužnosti u tempu rješavanja i izgledu da proces završi presudom, što je bitno za kažnjavanje počinitelja i kao primjer drugima.¹⁴

U 18. stoljeću doktrina i zakonodavstvo njemačkih zemalja posve su se priklonili inkvizitornom modelu postupka, čak dotle da je akuzatorni postupak ponegdje ukinut, primjerice, pruskim zakonima iz 1724. (*Allgemeine Landrecht für die Preußischen Staaten*) i Kaznenim sudskim redom Marije Terezije iz 1768. (*Constitutio criminalis Theresiana*). Nije teško iza toga vidjeti prioritete monarhije

¹² E. Dezza, *Accusa e inquisizione*, I: 55-79, 103-106.

¹³ V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 59-73, 128-136; J. Langbein, *Prosecuting crime in the Renaissance: 177-178, 217-221*; E. Dezza, *Accusa e inquisizione*, I: 92-98.

¹⁴ V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 74-77, 85-91, 98-113; E. Dezza, *Accusa e inquisizione*, I: 79-92.

prosvijećenog apsolutizma i njezinu vjeru u školovano sudstvo i činovništvo koje je spremno provoditi državne zadatke, među kojima i skrbiti o kaznenom progonu. S druge strane, ideje prirodnog prava otvarale su raspravu i o ovoj problematici: za Christiana Thomasiusa (1711) među ozbiljnim zamjerkama inkvizitornog procesa, uz arbitrarnost, nehumanost, nesigurnost i otvorenost za zlouporabe je i pristranost zbog stapanja uloge tužitelja i suca.¹⁵ Prosvjetiteljska djela utjecala su također na kritičko sagledavanje negativnih aspekata inkvizitornog postupka i sudske uloge u progonu kaznenih djela.¹⁶

Nakon što je u osnovnim crtama prikazan razvitak progona po službenoj dužnosti u kontinentalnoj Europi do 19. stoljeća, postavlja se pitanje kako ta razvojna linija teče u Dubrovniku. Za 15. stoljeće znamo da ondje, suprotno trendu u talijanskim gradovima, bujaju akuzatorni postupci. Je li stvaranje sudbenih i drugih državnih institucija, koje upravo u to vrijeme uzima maha, utjecalo na postupnu promjenu udjela u korist oficioznog načela i inkvizitornih postupaka? Ili je prepuštanje procesne inicijative oštećeniku ostalo trajnom značajkom dubrovačkog procesnog prava sve do samog kraja Republike?

Spomenuto pitanje dobiva posebno intrigantnu dimenziju znamo li da je dubrovački Kazneni sud u svojoj priručnoj knjižnici imao niz penalističkih rasprava i priručnika, od sabranih djela Giulia Clara, preko tada popularnog Prospera Farinaccia, sve do važnog priručnika Benedicta Carpzoa.¹⁷ Spomenuti pisci bili su ne samo vrhunski autori europske procesualistike, nego i zagovornici inkvizitornog modela: premda svi raspravljaju i o postupcima pokrenutima tužbom privatne osobe, a nisu slijepi na probleme koje donosi čisti inkvizitorni postupak, za načelo oficioznosti vjeruju da bolje odgovara zahtjevima koje njihovo vrijeme postavlja pred javnu vlast.

Nema dvojbe da je dubrovački sud nabavljao ta djela zato da posluže praktičarima kao oslonac. Znači li to da je dubrovačko procesno pravo 18. stoljeća u važnijim predmetima također preferiralo postupke *ex officio*? Je li se u nešto više od dva stoljeća (kraj 15.- početak 18. stoljeća) potpuno promijenila procesna paradigma i ako jest, što je na to moglo utjecati?

¹⁵ V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 73-83, 113-125, 138-139; E. Dezza, *Accusa e inquisizione*, I: 116-135.

¹⁶ V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 139-142.

¹⁷ N. Lonza, *Pod plaštem pravde: Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997: 33-35.

S druge strane, ne treba zaboraviti ni činjenicu da su dubrovački plemići, koji su djelovali kao kazneni suci, na policama svojih privatnih knjižnica imali i recentnu prosvjetiteljsku literaturu u kojoj se kritički pisalo o mnogim aspektima inkvizitornog procesa.¹⁸ Je li se ta “privatna“ lektira kako odrazila na njihovo djelovanje u sudačkoj klupi?

U pristupu pitanju o procesnom modelu potrebno je odmah istaknuti da dubrovačka praksa nije razvila “čisti” inkvizitorni postupak, koji karakteriziraju strogo odvajanje istražnog stadija, dominantna pismenost i posredno izvođenje dokaza.¹⁹ Osim toga, u dubrovačkoj praksi 18. stoljeća vrlo je rijetka primjena torture,²⁰ koja je drugdje redovita pratilja inkvizitornih postupaka. Inicijativa za pokretanje postupka stoga je najvažniji razlikovni element za istraživanje dubrovačkih procesnih modela u kaznenopravnoj praksi.

Prvi kvantitativni parametri: omjer postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti i privatnom tužbom

Istraživanje dubrovačkih postupaka pokrenutih *ex officio* u 18. stoljeću temelji se na uzorku od tri desetljetna razdoblja s početka, iz sredine i s kraja 18. stoljeća (1711/20, 1751/60. i 1791/1800). Postupke je vodio Kazneni sud u Dubrovniku,²¹ a zapisani su u seriji *Lamenta del Criminale*.²²

Od ukupno 9.349 kaznenih postupaka u tri analizirana razdoblja (1711/20, 1751/60. i 1791/1800), Kazneni je sud po službenoj dužnosti pokrenuo svega 416

¹⁸ Detaljnije N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 302-305.

¹⁹ Usp: V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 84, 100, 108, 115, 119; N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 53, 226, 228-230, 255-256.

²⁰ Nella Lonza navodi da je Kazneni sud tijekom 18. stoljeća odredio torturu najmanje 31 put, ali i da je poricanje zločina tijekom torture znalo završiti osudom okrivljenika, što je protivno Carpzovljevoj teoriji, usp: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 238; V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 88-90. U razmatranom gradivu (1711/20, 1751/60. i 1791/1800) nismo naišli na slučaj primjene torture, iako je zabilježen jedan slučaj zastrašivanja (*Lam. Crim.* sv. 214, f. 37v) u kojim je okrivljeni Nikola Gašparov Božić stavljen u okove. Više o strašenju vidi: V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 87.

²¹ O nadležnosti Kaznenog suda, drugih središnjih tijela i lokalnih dužnosnika vidi N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 39-41, 57-60, 64-74. Prema istraživanjima Nenada Vekarića, janjinski kapetan pokrenuo je 1653-1808. svega 0,8% postupaka po službenoj dužnosti. Vidi: Nenad Vekarić, »Sud Janjinske kapetanije.« *Analitički Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku* 27 (1989): 135.

²² *Lamenta del Criminale* (dalje: *Lam. Crim.*), ser. 50.3. sv. 57-72, 115-135, 195-215, Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD). U arhivskom su istraživanju sudjelovali polaznici poslijediplomskog doktorskog studija “Povijest stanovništva” Sveučilišta u Dubrovniku pod vodstvom Nenada Vekarića i Nelle Lonza.

postupaka (4,45%; tablica 1).²³ Radi usporedbe može se istaknuti da je u srednjem vijeku broj postupaka pokrenutih *ex officio* inicijalno bio znatno viši, ali je između 1402. i 1423. drastično pao na 5% svih kaznenih postupaka i do kraja stoljeća spustio se na razinu od svega 1-2%.²⁴ Nažalost, dok se ne provedu istraživanja za 16. i 17. stoljeće nemoguće je reći je li relativno mali udio postupaka iniciranih po službenoj dužnosti karakterističan za čitavo razdoblje od kasnog srednjeg vijeka do 18. stoljeća ili su oscilacije bile znatne.

Tablica 1. Omjer postupaka pokrenutih privatnom tužbom i po službenoj dužnosti pred Kaznenim sudom u Dubrovniku 1711/20, 1751/60. i 1791/1800.

Razdoblje	Broj postupaka	Postupci pokrenuti privatnom tužbom		Postupci pokrenuti po službenoj dužnosti	
		Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)
1711-1720	2.220	2.005	90,32	215	9,68
1751-1760	2.892	2.785	96,30	107	3,70
1791-1800	4.237	4.143	97,78	94	2,22
<i>Ukupno</i>	9.349	8.933	95,55	416	4,45

Izvor: *Lam. Crim.* sv. 57-72, 115-135, 195-215.

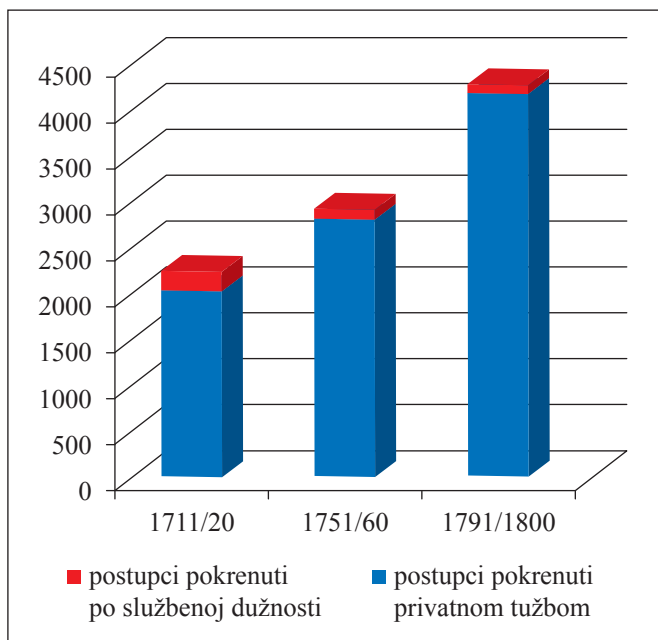
Unutar samog 18. stoljeća može se uočiti trend pada broja procesa pokrenutih *ex officio*, odnosno porast udjela onih koji su pokrenuti privatnom tužbom (tablica 1, grafikom 1). Dok je u drugom desetljeću skoro desetina bila pokrenuta po službenoj dužnosti, sredinom stoljeća takvih je postupaka 3,70%, a u zadnjem desetljeću 18. stoljeća 2,22%.

Nameće se pitanje leži li razlog tome u sudbenom aparatu. Naime, dosadašnja istraživanja na istom materijalu pokazala su da se tijekom stoljeća postupci drastično produljuju i da sud odugovlači s donošenjem presuda, što se može pripisati problemu

²³ Rezultati izneseni u N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 262 nisu vjerodostojni. Mnogo više postotke inkvizitornih postupaka autorica je dobila zato što su joj polazište bile knjige presuda, a ne knjige tužbi. Kod inkvizitornih postupaka viši je udio donesenih presuda (vidi niže), pa se na temelju samih presuda stvara pogrešan dojam o omjerima postupkovnih tipova. Međutim, umjesna je na tom mjestu iznesena napomena da bi za cjelinu slike trebalo uzeti u obzir i postupke koji su zapisivani *in folio*, mimo registara *Lamenta del Criminale*, mnogi od kojih su pokrenuti po službenoj dužnosti. Naše istraživanje ne uzima u obzir taj materijal, jer je zbog vrlo neravnomjerne sačuvanosti nepogodan za kvantitativne analize.

²⁴ N. Lonza, »Tužba, osveta, nagodba«: 79-80. Ostavljamo ovom zgodom po strani razliku u broju postupka *ex officio* za zločine u gradu i izvan grada.

Grafikon 1. Omjer postupaka pokrenutih privatnom tužbom i po službenoj dužnosti pred Kaznenim sudom u Dubrovniku 1711/20, 1751/60. i 1791/1800.

okupljanja kvoruma, ali i nedovoljnoj zainteresiranosti suda da ažurno obavlja dužnost koja mu je povjerena.²⁵ Ne može se isključiti da je osjećaj krize također utjecao na sudačku nevoljkost u pokretanju kaznenih postupaka i da zato pada udio postupaka *ex officio*. Ipak, da bi se dobila realna slika potrebno je detaljnije razmotriti kretanje broja postupaka općenito i prema vrstama djela.

Vrste kaznenih djela i politika progona ex officio

Dubrovački propisi ne donose detaljnu razradu opasnih vrsta zlodjela kod kojih se sudski mehanizam mora sam aktivirati. Prema Statutu, *ex officio* se progoni ranjavanje, tjelesni napad u žrtvinom domu, čarobnjaštvo (crna magija) i trovanje te sječa stabla bez vlasnikova dopuštenja.²⁶ No, ni tada nije isključena privatna

²⁵ Goran Cvjetinović, Ruža Radoš i Nella Lonza, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU* 51/1 (2013): 354-355.

²⁶ *Statut grada Dubrovnika: sastavljen godine 1272.*, prir. Ante Šoljić, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002: VI, 3, 7, 11, 33.

tužba.²⁷ Priroda je statutarnih odredaba i inače takva da ne omeđuju u potpunosti dozvoljeno od nedozvoljenog i ne unose notorne stvari,²⁸ pa se tako ne bave ni čvrstim delimitiranjem onoga u čemu je primjereno da reagira državna vlast od sfere koju treba štiti sam pojedinac. Primjerice, Statut među djelima koja se gone po službenoj dužnosti preskače ubojstvo, djelo koje svaka zajednica smatra osobito teškim i opasnim, no to ne znači da se od suda nije očekivalo da se pobrine za progon ubojice.

Još je u rimskom pravu postojala ideja da progon za neka djela pripada samo državnim sudbenim tijelima,²⁹ no izgubila se s izmjenom prirode državne vlasti i "mrvljenjem" njenih funkcija u srednjem vijeku. Tako ni dubrovački zakonodavac ni europska pravna teorija ne uspostavljaju rezervat za djela kod kojih se ne prihvaćaju privatne tužbe, a ne postavljaju se ni zakonski kriteriji kada se od suda očekuje da preuzme progon (na primjer, zbog težine djela). Načelo oportuniteta³⁰ bilo je vezano s idejom o supsidijarnosti progona *ex officio*, polazeći od toga da će zadovoljštinu pred sudom primarno tražiti žrtva ili njezina okolina, te da sud treba preuzeti progon samo kad oni to propuste.³¹ Premda fleksibilnost načela oportuniteta ima neke prednosti pred načelom legaliteta, ipak ima i značajne nedostatke, zbog kojih se u modernom zakonodavstvu limitira;³² dakako, u 18. stoljeću još nije ukorijenjena ideja da državna vlast i sama treba biti zauzdana zakonima.

Kod analize gdje u praksi leži razdjelnica između postupaka pokrenutih privatnom tužbom i po službenoj dužnosti bitno je razmotriti da li se sud angažirao u progonu svih osobito teških zločina kod kojih postoji nesumnjiv javni interes za efikasno

²⁷ N. Lonza, »Tužba, osveta, nagodba«: 69. Da se u praksi i za ta djela podnose privatne tužbe može se ilustrirati primjerima kod trovanja. Sud je 24. ožujka 1717. pokrenuo *ex officio* postupak protiv Mare Kalaševe zbog sumnje da je trovala članove muževljeve obitelji. Vlahuša Boroje, očito potaknut tim slučajem, posumnjao je da je Mare i njega pokušala otrovati pola godine ranije, te je 4. travnja 1717. podnio tužbu (*Lam. Crim.* sv. 68, f. 4v; sv. 67, f. 220v-222, 224-238v, 240-249v, 255-255v, 258-265, 270v-276, 277-286v). Vlahuša Petrov Mordin uložio je 21. listopada 1754. tužbu zbog sumnje da su mu Jelka i Nikola Dedović servirali otrovanu večeru kad je došao od njih naplatiti dug (*Lam. Crim.* sv. 123, f. 141v).

²⁸ Nella Lonza, »Dubrovački statut, temeljna sastavnica pravnog poretka i biljeg političkog identiteta.«, u: *Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272.*, prir. Ante Šoljić, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002: 14, 45-46.

²⁹ Za kratak pregled vidi George Long, »Crimen.«, u: *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, ur. William Smith. London: John Murray, 1875: 368-369 (on-line: LacusCurtius, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Crimen.html, pristup 20. veljače 2014).

³⁰ O načelima oportuniteta i legaliteta, vidi: V. Bayer, *Jugoslavensko krivično procesno pravo*: 130-141; V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, I: 101-104; D. Krapac, *Kazneno procesno pravo - prva knjiga: institucije*: 50-54.

³¹ V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 3-4.

³² Primjerice i u suvremenom pravu u slučaju progona maloljetnika, zlodjela koja uzrokuju malu društvenu štetu ili pak ako je krivac djelovao iz pohvalnih pobuda, više vidi: V. Bayer, *Jugoslavensko krivično procesno pravo*: 132.

rješavanje i primjereno kažnjavanje krivaca. Taj se aspekt svodi na prosudbu aktivira li se sud uvijek kad je to situacija nalogala ili je u tome bilo ozbiljnih propusta, a s tim je povezano pitanje je li eventualna sudska nezainteresiranost za pokretanje imala negativne posljedice na daljnji tijek i konačni ishod procesa. Druga je važna tema ulazi li sud možda olako u prostor u kojemu javna vlast ne bi imala što tražiti, jer je riječ o sitnim deliktima koji ne prelaze interese oštećene osobe za materijalnom i moralnom satisfakcijom. Dakako, budući da je nadležnost Kaznenog suda u pokretanju postupaka postavljena na načelo oportuniteta a ne legaliteta, ovo se pitanje ne postavlja s aspekta zakonitosti i ovlasti suda, nego smislenosti.

Da bi se utvrdilo koje je društvene vrijednosti sudbena vlast toliko štitila da je sama aktivirala progon zločinca, postupci su kategorizirani prema vrstama kaznenih djela, uz izvjesno objedinjavanje; vrste djela svrstane su nadalje u skupine prema tome protiv čega je djelo usmjereno i koja je vrijednost primarno ugrožena (tablica 2).³³ Ponekad je analiza konkretnih slučajeva omogućila uvid u vjerojatni motiv suda da preuzme progon. Kad se govori o trendovima i nudi interpretacija politike procesnog progona ne smije se izgubiti iz vida da su apsolutni brojevi često niski, jer je inkvizitornih postupaka općenito malo. Uz tu ogradu ipak može biti korisno razmotriti postoji li razlika u tome kod kojih će se zločina sud sam angažirati u pokretanju postupka početkom, sredinom i krajem stoljeća.

Postupci pokrenuti *ex officio* najčešće su se odnosili na ubojstvo, tjelesni napad i ostala kaznena djela protiv života i tijela, no njihov se udio tijekom stoljeća smanjuje, dok udio procesa za djela iz koristoljublja i djela protiv morala i običaja raste (tablica 2; plavi spektrom u grafikonima 2-5). Sasvim očekivano, kod djela pokrenutih privatnom tužbom dominiraju zločini iz koristoljublja i civilni delikti, a primjećuje se i da je udio postupaka zbog tjelesnog napada u porastu, što je sigurno vezano uz intenziviranje suđenja za lakše oblike nasilja.³⁴ Međutim, distribucija postupaka pred sudom prema vrsti djela sama po sebi ne govori mnogo, jer je potrebno uzeti u obzir frekvenciju djela i njihovo kretanje kroz stoljeće, tako da je za tu svrhu daleko bolji pokazatelj odnos postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti i privatnom inicijativom kod istovrsnih djela.

³³ Metodološki problem razvrstavanja kaznenih djela u povijesnom materijalu nije zanemariv. U dubrovačkim normativnim izvorima nema pokušaja klasifikacije, jer je tadašnjoj nomotehnici strana apstrakcija i generalizacija. Zato je u ovome radu primijenjena razdioba djela koja u osnovnim crtama slični onoj u modernom pravu. S obzirom da je za našu temu relevantno pokretanje postupaka, djela koja su u istraživanju bila obuhvaćena kategorijom "postupci nedovršeni iz pravnih motiva" razvrstali smo prema njihovoj inicijalnoj procesnoj kvalifikaciji.

³⁴ Ivana Mrđen, Ana Prohaska i Nenad Vekarić, »Ritam zločina: godišnja i mjesečna distribucija kaznenih djela u Dubrovačkoj Republici u 18. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 51/1 (2013): 277, 283-284, 290.

Tablica 2. Udio postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti po vrstama i grupama djela 1711/20, 1751/60 i 1791/1800.

Vrsta djela	Razdoblje											
	Sva tri razdoblja			1711/20			1751/60			1791/1800		
	Ukupno	Ex officio		Ukupno	Ex officio		Ukupno	Ex officio		Ukupno	Ex officio	
		Broj	Udio (%)		Broj	Udio (%)		Broj	Udio (%)		Broj	Udio (%)
Ukupno	9.349	416	4,45	2.220	215	9,68	2.892	107	3,70	4.237	94	2,22
DJELA PROTIV ŽIVOTA I TIJELA	4.340	312	7,19	1.068	185	17,32	1354	74	5,47	1.918	53	2,76
ubojstvo i sl. ¹	134	128	95,52	76	73	96,05	39	38	97,44	19	17	89,47
samoubojstvo	7	7	100	5	5	100	1	1	100	1	1	100
čedomorstvo	9	9	100	5	5	100	2	2	100	2	2	100
pokušaj trovanja	4	2	50	2	1	50	1	0	0	1	1	100
tjelesni napad ²	3.990	157	3,93	935	97	10,37	1.250	31	2,48	1.805	29	1,61
dvoboj i izazivanje na dvoboj	8	2	25	2	1	50	5	1	20	1	0	0
teška prijetnja	182	7	3,85	39	3	7,69	56	1	1,79	87	3	3,45
lakša prijetnja	6	0	0	4	0	0	0	0	0	2	0	0
SEKSUALNO NASILJE	15	4	26,67	4	1	25	7	2	28,57	4	1	25
silovanje	13	4	30,77	4	1	25	7	2	28,57	2	1	50
seksualni napad	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
DJELA PROTIV MORALA I OBIČAJA	53	15	28,30	11	2	18,18	25	2	8	17	11	64,70
incest	2	2	100	1	1	100	0	0	0	1	1	100
bigamija	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
“skandalozna praksa”	10	7	70	2	0	0	3	2	66,67	5	5	100
pogaženo ženidbeno obećanje	31	1	3,23	5	0	0	22	0	0	4	1	25
otmica ³	6	2	33,33	2	0	0	0	0	0	4	2	50

Vrsta djela	Razdoblje											
	Sva tri razdoblja			1711/20			1751/60			1791/1800		
	Ukupno	Ex officio		Ukupno	Ex officio		Ukupno	Ex officio		Ukupno	Ex officio	
		Broj	Udio (%)		Broj	Udio (%)		Broj	Udio (%)		Broj	Udio (%)
trgovina ljudima	1	1	100	1	1	100	0	0	0	0	0	0
igranje karata	1	1	100	0	0	0	0	0	0	1	1	100
nepoštivanje crkve	1	1	100	0	0	0	0	0	0	1	1	100
VERBALNI DELIKTI	1.240	16	1,29	144	6	4,17	367	6	1,63	729	4	0,55
psovanje	5	5	100	1	1	100	2	2	100	2	2	100
uvreda	957	8	0,84	119	5	4,20	294	2	0,68	544	1	0,18
kleveta	278	3	1,08	24	0	0	71	2	2,82	183	1	0,55
DJELA PROTIV VLASTI I PRAVNOG PORETKA	22	12	54,55	8	4	50	10	6	60	4	2	50
prekršaj u službi	2	1	50	0	0	0	2	1	50	0	0	0
neposluh prema aktima javne vlasti ⁴	8	7	87,5	3	3	100	4	3	75	1	1	100
podstrekavanje na kazneno djelo ⁵	5	1	20	3	1	33,33	1	0	0	1	0	0
lažno svjedočenje	3	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0
falsifikat isprave	4	3	75	0	0	0	2	2	100	2	1	50
DJELA IZ KORISTOLJUBLJA	1.141	52	4,56	427	15	3,51	276	16	5,80	438	21	4,79
krađa ⁶	1.059	47	4,44	405	14	3,46	246	15	6,10	408	18	4,41
razbojništvo	11	2	18,18	3	1	33,33	1	1	100	7	0	0
prijevara ⁷	71	3	4,23	19	0	0	29	0	0	23	3	13,04
CIVILNI DELIKTI	2.538	5	0,20	558	2	0,34	853	1	0,12	1.127	2	0
kršenje obveze iz obrade zemlje ili služenja ⁸	30	1	3,33	22	1	4,55	3	0	0	5	0	0

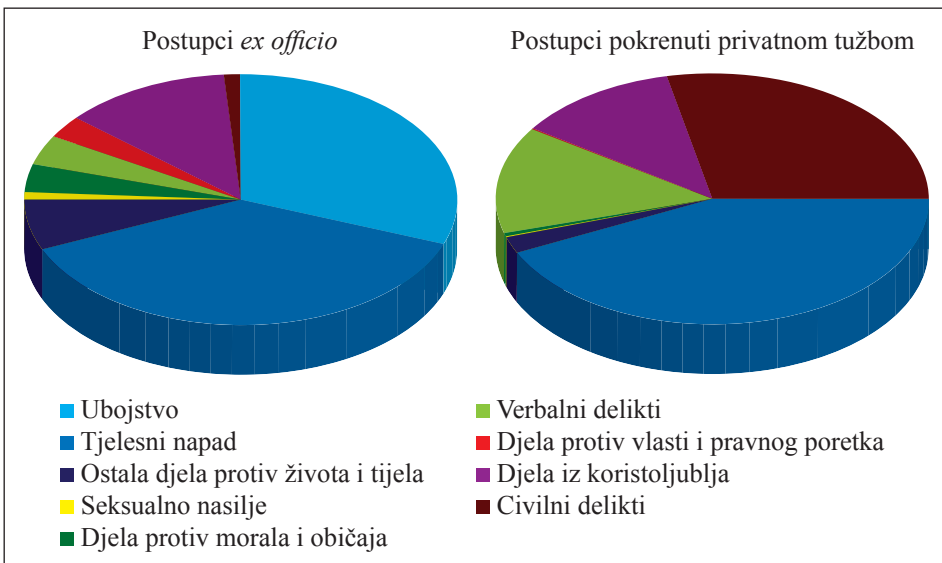
Vrsta djela	Razdoblje											
	Sva tri razdoblja			1711/20			1751/60			1791/1800		
	Ukupno	Ex officio		Ukupno	Ex officio		Ukupno	Ex officio		Ukupno	Ex officio	
		Broj	Udio (%)		Broj	Udio (%)		Broj	Udio (%)		Broj	Udio (%)
poljska šteta	1.913	2	0,10	374	0	0	667	0	0	872	2	0,23
šteta na drugim stvarima	92	1	1,09	32	1	3,13	22	0	0	38	0	0
smetanje posjeda ⁹	252	1	0,40	79	0	0	88	1	1,14	85	0	0
djelo na štetu tuđe stoke ¹⁰	238	0	0	49	0	0	68	0	0	121	0	0
ostali civilni delikti ¹¹	13	0	0	2	0	0	5	0	0	6	0	0

Izvor: *Lam. Crim. sv. 57-72, 115-135, 195-215.*

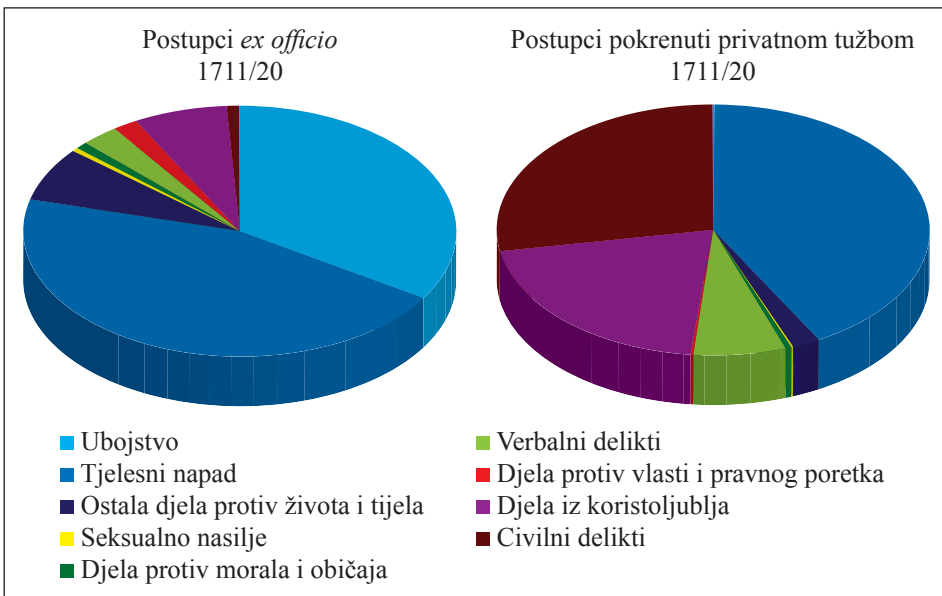
Napomene:

- ¹ Pribrojene su izvorne kategorije nedokazanog ubojstva, nestanka osobe i slučajne smrti, jer se u trenutku pokretanja postupka sumnjalo na ubojstvo.
- ² Obuhvaćeno je ranjavanje za koje se tijekom postupka utvrdilo da je slučajno, nekoliko slučajeva za koje je konstatirano da je samoozljeđivanje te jedan slučaj koji je pri istraživanju određen kao 'mučenje', pri čemu se nije mislilo na sudsku torturu, već na tjelesno molestiranje bez ranjavanja.
- ³ Zbog srodnosti djela, pribrojen je jedan slučaj samovlasnog zatvaranja.
- ⁴ U istraživanju kategorije: bijeg pri uhićenju, suprotstavljanje predstavnicima vlasti i neosnovana tužba protiv institucija vlasti, kršenje presude o izgonu.
- ⁵ Uključuje jedno naručeno, a neizvršeno ubojstvo.
- ⁶ Pribrojene su kategorije iz istraživanja: otimanje stvari, otimanje životinje.
- ⁷ Uključuje originalne kategorije prijevara i prijevara u igri.
- ⁸ Odnosi se na: bijeg sluge ili kmeta, kršenje kmetske ili slugine obveze, neovlašteno držanje kmeta. Dakako, nije riječ o pravom feudalnom kmetstvu, već o odnosima u obradi zemlje koji su trajne prirode, ali bez osobne podložnosti jurisdikciji vlasnika zemlje.
- ⁹ Originalno razvrstano u: smetanje posjeda i neovlašteno korištenje tuđeg posjeda ili stvari (često protivno presudi), uzurpacija zemlje.
- ¹⁰ Obuhvaća: usmrćenje životinje, napad na tuđu životinju, uginuće posuđene životinje, neovlašteno prisvajanje životinje (za štetu ili iz pastirskog odnosa).
- ¹¹ Uključuje: napad tuđe životinje (ugriz psa), neplaćanje najamnine, neovlašteno ometanje aktivnosti, neizvršenje ili nesavjesno izvršenje obveze, neovlašteno odbijanje usluge, nesavjesno čuvanje.

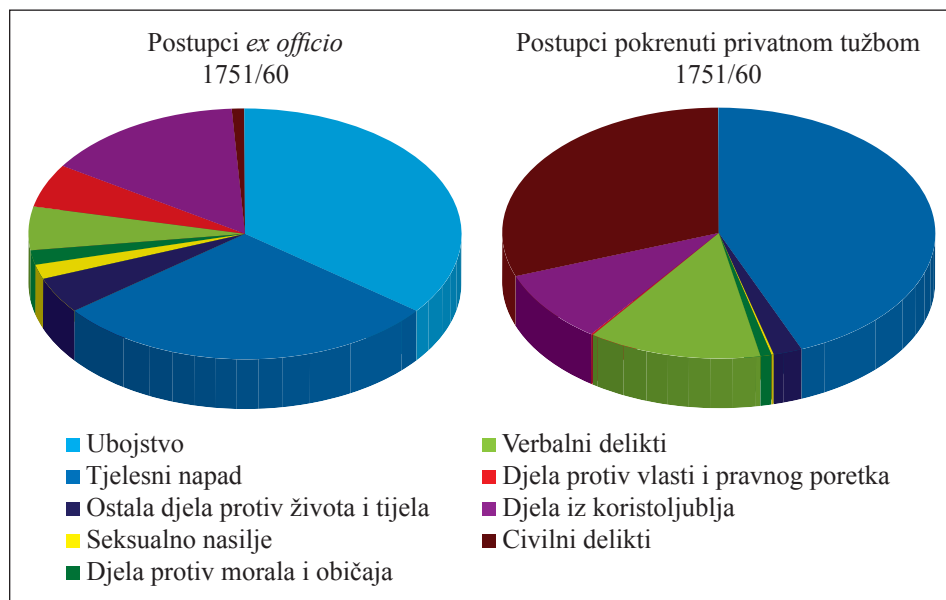
Grafikon 2. Postupci *ex officio* i pokrenuti privatnom tužbom u 18. stoljeću prema skupinama kaznenih djela

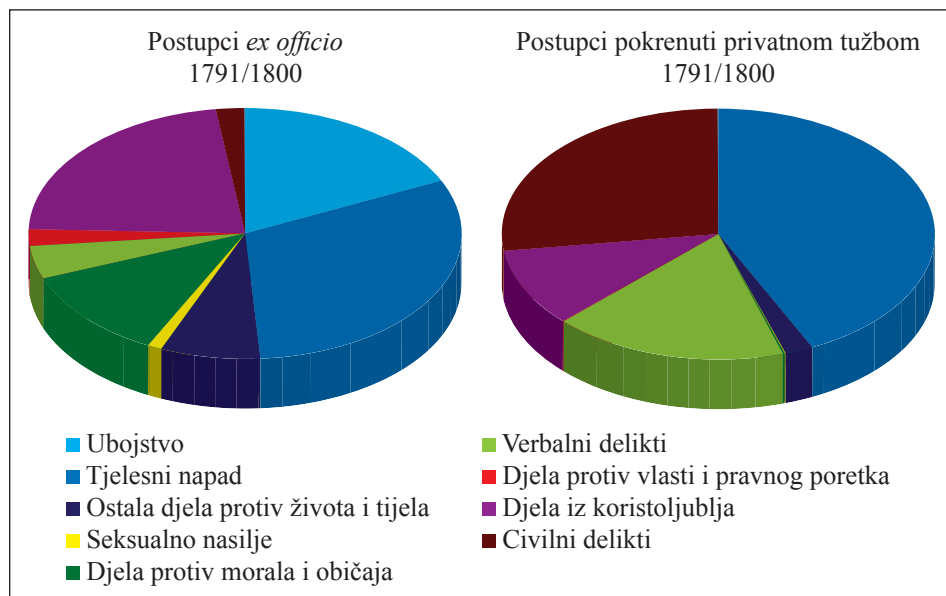
Grafikon 3. Postupci *ex officio* i pokrenuti privatnom tužbom 1711/20. prema skupinama kaznenih djela

Grafikon 4. Postupci *ex officio* i pokrenuti privatnom tužbom 1751/60. prema skupinama kaznenih djela

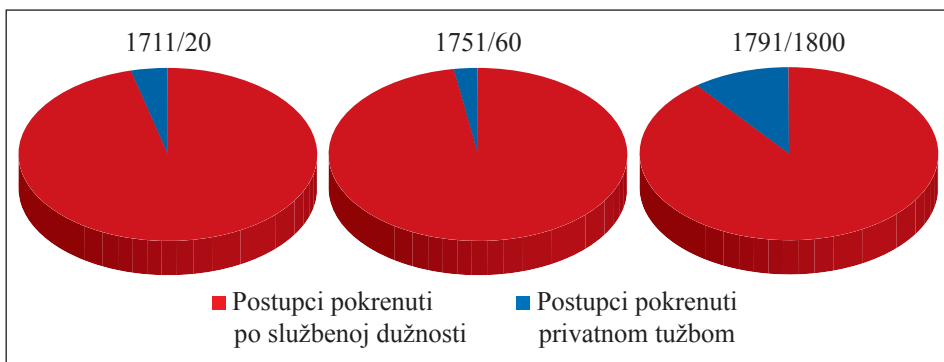
Grafikon 5. Postupci *ex officio* i pokrenuti privatnom tužbom 1791/1800. prema skupinama kaznenih djela

Kod nekih kaznenih djela i nije moguće pokretanje postupka privatnom tužbom (samoubojstvo) ili se ne da razlučiti uloga počinitelja i žrtve (na pr. kod incesta između odraslih). Kod čedomorstva se postupak najčešće službeno pokreće protiv nepoznate osobe jer je nađeno tijelo novorođenčeta (u našem uzorku svi slučajevi).³⁵ Nadalje, kod tzv. “zločina bez žrtve”, kod kojega je povrijeđena neka društvena vrijednost ali nema pojedinca koji je njome direktno pogođen, jasno je da će intervenirati samo javna vlast: u ovu će skupinu, primjerice, ulaziti psovanje, nepoštivanje crkve³⁶ i držanje kartašnice.³⁷ U spomenutim primjerima svi su postupci pokrenuti po službenoj dužnosti.

Sasvim očekivano, najveći je udio postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti kod najtežeg zločina - ubojstva (95,52%). Dok je početkom i sredinom stoljeća udio *ex officio* postupaka kod tog zločina konstantan i vrlo visok (iznad 96%), u zadnjem desetljeću udio pada na 89,47% (tablica 2, grafikon 6). No, potrebno je podsjetiti da je tijekom 18. stoljeća znatno opala stopa ubojstava,³⁸ a broj postupaka zbog tog zločina apsolutno se snižava za oko tri četvrtine (tablica 2). Kod malobrojnijih postupaka svaki slučaj jako utječe na statistički rezultat: samo jedan postupak više po službenoj dužnosti krajem bi stoljeća udio povisio za preko 5%,

Grafikon 6. Udio postupaka pokrenutih *ex officio* 1711/20, 1751/60. i 1791/1800. kod ubojstava

³⁵ Nella Lonza, »‘Dvije izgubljene duše’: Čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667-1808)«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 39 (2001): 295.

³⁶ Dana 4. svibnja 1795. otvoren je postupak *ex officio* protiv sedmorice Židova zbog sviranja i plesanja u crkvi na Lokrumu; trajao je mjesec i pol, nakon čega su izrečene zatvorske kazne u trajanju od 10 dana do 1 mjeseca (*Lam. Crim. sv. 206, f. 8v; Criminalia, ser. 16, sv. 8, f. 28, DAD*).

³⁷ Dana 17. ožujka 1797. optužena je Mada Miletić jer je primala sluge koji su kartali za novac (*Lam. Crim. sv. 209, f. 48*). Igranje karata bilo je zabranjeno detaljnim propisom iz 1792 (*Acta Consilii Rogatorum, ser. 3, sv. 199, f. 63v-66r, DAD*).

³⁸ I. Mrđen, A. Prohaska i N. Vekarić, »Ritam zločina«: 276-278.

a u drugoj dekadi tek za 1,31%. Stoga se samo na osnovu ovih pokazatelja ne bismo usudili ustvrditi da sud potkraj stoljeća manje mari za progon ubojstava; doduše, dugotrajnost postupaka kod suđenja za ubojstvo pokazuje da Kazneni sud općenito nije razvio adekvatnu politiku reagiranja na teške zločine.³⁹

Od ostalih kaznenih djela, sud je najčešće reagirao *ex officio* na zločine iz skupine protiv vlasti i javnog poretka, kao što su falsifikat isprave, kršenje presude na izgon i slično (54,55%), jer je njima direktno napadnut državni autoritet (tablica 2, grafikon 7). Zanimljivo je da lažno svjedočenje očito nije smatrano izrugivanjem sudu i aktom protiv sudačkog traganja za istinom, nego privatnom stvari za koju se ne goni po službenoj dužnosti.

Kod tjelesnih napada sud je relativno rijetko sam pokretao postupak (3,93%), jer su u toj kategoriji pretezali lakši tjelesni napadi bez trajnih posljedica. Udio postupaka *ex officio* tijekom 18. stoljeća znatno se mijenja: dok je 1711/20. na taj način pokretano još preko desetine procesa, sredinom stoljeća udio je već drastično pao na 2,48%, a do kraja stoljeća na svega 1,61% (tablica 2, grafikon 8). Ovaj trend u potpunosti prati opći porast frekvencije lakših djela i povlačenje teškog nasilja, i njime je objašnjiv: laki kriminal prepušten je privatnim tužbama.⁴⁰

Iza porasta broja postupaka po službenoj dužnosti, za djela protiv morala i običaja (grafikon 9) kao da se nazire postroženje moralnih standarda potkraj 18. stoljeća.⁴¹ To je posebno vidljivo kroz sve odlučniji državni progon "skandalozne prakse", koja je u to vrijeme posve prepuštena progonu suda (tablica 2).⁴² U zadnjem je desetljeću čak i kod pogaženog bračnog obećanja u četvrtini slučajeva sudsko tijelo smatralo da država treba u svoje ruke uzeti progon i kažnjavanje, a ne prepustiti ga volji oštećenice.⁴³

³⁹ Vidi G. Cvjetinović, R. Radoš i N. Lonza, »Tempo suđenja«: 332-335.

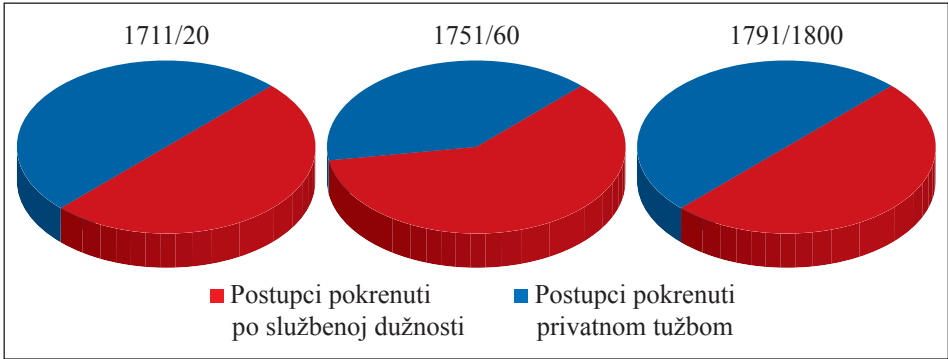
⁴⁰ Detaljnije vidi I. Mrđen, A. Prohaska i N. Vekarić, »Ritam zločina«: 277, 280, 283, 288.

⁴¹ Broj postupaka zbog djela iz ove skupine općenito raste, vjerojatno pod utjecajem povoljnih društvenih trendova. Opširnije vidi I. Mrđen, A. Prohaska i N. Vekarić, »Ritam zločina«: 280, 284.

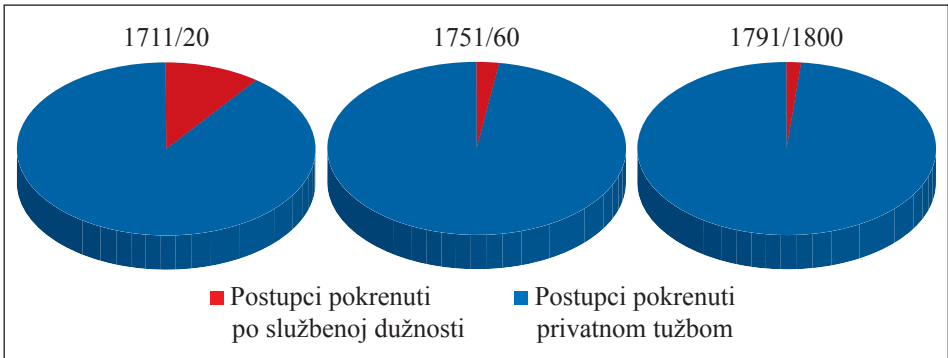
⁴² U prvom razdoblju Kazneni sud je oba slučaja skandalozne prakse prepustio tužbi oštećenika. U drugom razdoblju mijenja se percepcija suda, te su od tri slučaja skandalozne prakse dva pokrenuta *ex officio* (*Lam. Crim.* sv. 123, f. 45; sv. 124, f. 84). U trećem razdoblju svih pet slučajeva pokrenuti su inicijativom Kaznenoga suda (*Lam. Crim.* sv. 198, f. 155; sv. 203, f. 58; sv. 204, f. 53v; sv. 209, f. 91; sv. 213, f. 148).

⁴³ Dana 14. ožujka 1800. pokrenut je *ex officio* postupak protiv Nikole Božića, koji je obeščastio Franu Gazivodu, obećavši joj brak. Slučaj je izazvao miješanje države zato što je Frana Gazivoda bila malodobna, a za njene su se interese zalagali arhiprezbiter Božo Saraca i šipanski svećenik Dominik Natali. Nikola Božić kažnjen je četveromjesečnim zatvorom i novčanom naknadom za miraz u iznosu od čak 100 dukata (*Lam. Crim.* sv. 214, 52v-55r, 68v-72r, 77r, 131v-132v, 154r, 198v-202r; *Criminalia*, sv. 9, f. 66-66v). O vrijednosti dukata krajem 18. stoljeća, vidi: Vuk Vinaver, »Kursevi moneta u Dubrovniku XVIII. veka, II. dio.« *Anali Histojskog instituta JAZU u Dubrovniku* 8-9 (1962): 483. O časti ostavljene vjerenice i lažnim prijavama silovanja vidi: Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU i Prometej, 2003: 63-67, 70.

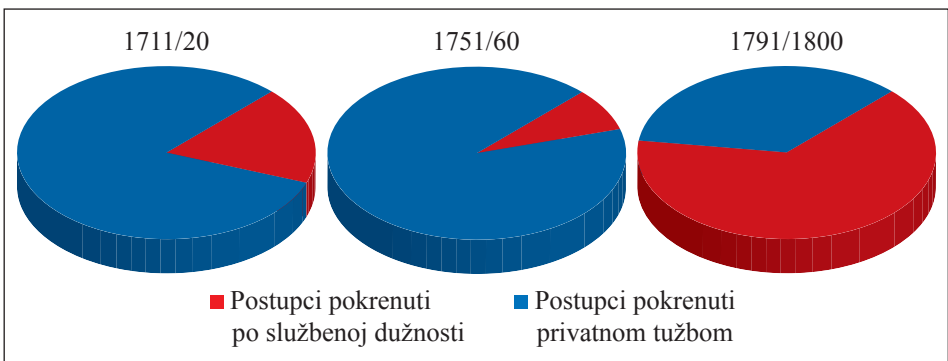
Grafikon 7. Udio postupaka pokrenutih *ex officio* 1711/20, 1751/60. i 1791/1800. kod djela protiv vlasti i pravnog poretka

Grafikon 8. Udio postupaka pokrenutih *ex officio* 1711/20, 1751/60. i 1791/1800. kod tjelesnih napada

Grafikon 9. Udio postupaka pokrenutih *ex officio* 1711/20, 1751/60. i 1791/1800. kod djela protiv morala i običaja

Poznato je da je kod silovanja i srodnih djela iz sfere spolnosti visoka tamna brojka zato što ih zataškava sama žrtva koja se boji socijalne stigmatizacije, tako da je postupaka općenito malo. Od njih ukupno 13 samo su četiri pokrenuta inicijativom Kaznenog suda, ali s trendom porasta njihova udjela (grafikon 10). Uočava se da se sud upuštao u progon kod posebno teških slučajeva, bilo zato što je žrtva djevojčica,⁴⁴ bilo zato što je riječ o serijskom silovatelju⁴⁵ ili grupnom silovanju.⁴⁶

Ne iznenađuje rijedak progon po službenoj dužnosti kod verbalnih delikata (1,29%), koji je još rjeđi ako se uzmu u obzir samo uvrede i klevete (0,89%). Udio tijekom stoljeća vrlo jasno pada s 4,41% na 0,55% (tablica 2, grafikon 11), dok broj privatnih tužbi eksplodira. Preračunato na stopu (broj postupaka pokrenutih *ex officio*: 100.000 stanovnika), broj slučajeva se prepolovljuje (s 26 na 13); istodobno se stopa svih postupaka za uvrede više nego utrostručila.⁴⁷ To bi moglo ukazivati da se sud s vremenom zasitio značajnijih verbalnih delikata izrečenih u afektu, koji su se ionako sve češće selili u sudnicu voljom stranaka. Općenito se može reći da je Kazneni sud pokretao postupke za uvrede i klevete ako su teže narušavale dostojanstvo, čast i ugled pojedinca ili prijetile postati nezgodan okidač spirale nasilja.⁴⁸

Najviše upada u oči da je i kod čistih imovinskih djela (krađe i slično) čak 4,56% progonojeno *ex officio* (tablica 2). Na tu se okolnost potrebno osvrnuti. Dok je rimsko pravo, na primjer, za krađu inicijativu decidirano ostavljalo oštećeniku, već u srednjem vijeku profilira se sudbena politika koja smatra da je država dužna skrbiti o progonoju tog zločina. To je bilo osobito bitno kod ogrezlih lopova i teških

⁴⁴ Godine 1753. optužen je Đivo, nećak Ivana Ševelja iz Podimoća, zbog silovanja Jele, kćeri Matije Katarinića, tada mlade od 8 godina; osuđen je na veslanje na galiji deset godina i vječni izgon iz Republike (*Lam. Crim.* sv. 121, f. 13; *Criminalia*, sv. 7, f. 19v).

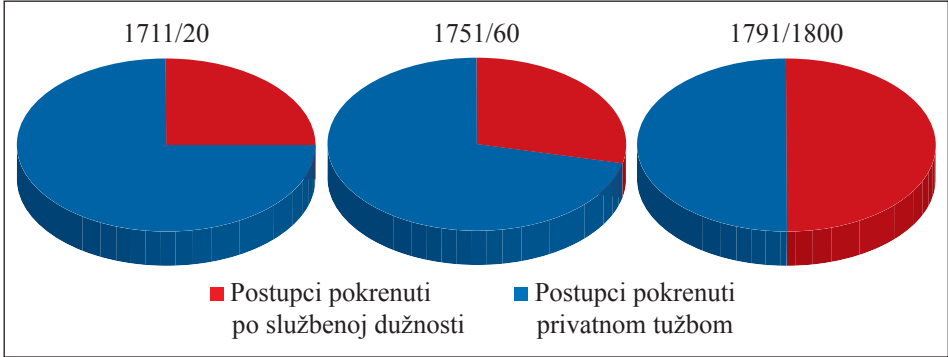
⁴⁵ Godine 1756. godine pokrenut je postupak po dojavi da je Ivan Tutman uzastopno silovao žene u Trstenom (*Lam. Crim.* sv. 126, f. 184).

⁴⁶ Kazneni sud je 21. studenoga 1711. pokrenuo postupak protiv Joza Nikolina Kuvelića i Ivana Pavlova iz Luke Šipanske (*Lam. Crim.* sv. 72, f. 180v).

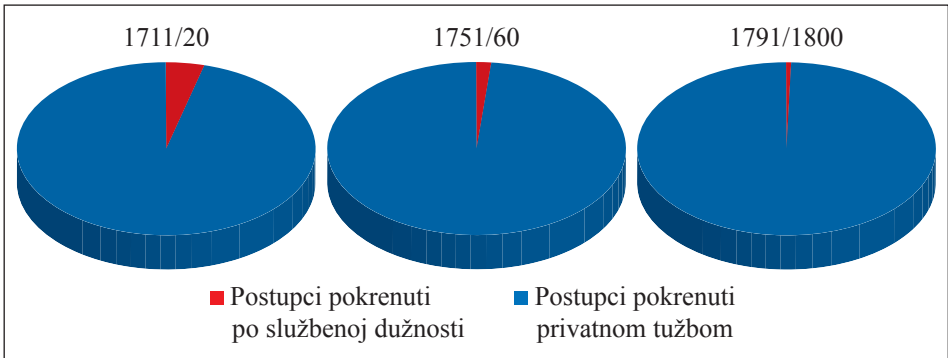
⁴⁷ I. Mrđen, A. Prohaska i N. Vekarić, »Ritam zločina«: 277, 283, 288 i osobito 290, tablica 4.

⁴⁸ Sud je 21. siječnja 1754. pokrenuo postupak protiv Petra Grošete jer je oklevetao Jelu Sušilu i Anicu Vrtiprah da su ih napustili zaručnici; kažnjen je dvomjesečnim zatvorom (*Lam. Crim.* sv. 122, f. 15v; *Criminalia*, sv. 7, f. 28r). Na Badnjak 1756. pokrenuo je postupak protiv Andrije Pulje, Ivana Đivanova i Nikole Stražice, koji su optuženi da su oklevetali Ivana Pilata da je ukrao brava (*Lam. Crim.* sv. 127, f. 171v). Sud je 21. srpnja 1799. inicirao postupak protiv Antuna Jelića koji je oklevetao Ivana Rainovića prozvavši ga lopovom (*Lam. Crim.* sv. 213, f. 86v). Više o klevetama kojima se nekome predbacuje da je lupez u: David Garrioch, »Verbal insults in 18th century Paris.«, u: *Social history of language*, ur. Peter Burke, Roy Porter. Cambridge: University Press, 1987: 107-111.

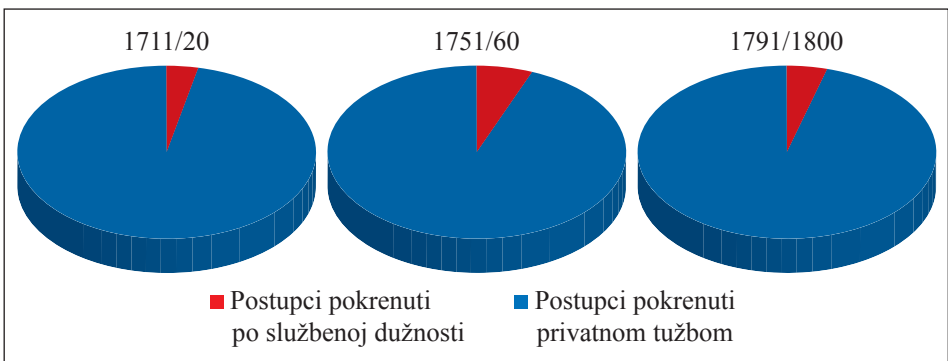
Grafikon 10. Udio postupaka pokrenutih *ex officio* 1711/20, 1751/60. i 1791/1800. kod silovanja

Grafikon 11. Udio postupaka pokrenutih *ex officio* 1711/20, 1751/60. i 1791/1800. kod verbalnih delikata

Grafikon 12. Udio postupaka pokrenutih *ex officio* 1711/20, 1751/60. i 1791/1800. kod krađa

krađa, jer je uspon gradova počivao na sigurnosti i pravnoj zaštiti imovine. U Dubrovniku je, na primjer, u drugoj polovici 14. stoljeća, za krađe počinjene u gradu čak 11,5% postupaka pokrenuto po službenoj dužnosti, naspram 7,4% za druga djela.⁴⁹ U 18. stoljeću je sudska inicijativa ipak rjeđa i frekvencija je konstantna (grafikon 12). Može se razabrati da se sud poduhvaćao pokretanja postupaka za teže krađe: kada je ukraden viši iznos novca ili skupocjeni predmeti,⁵⁰ te stoka u zimskom razdoblju, kada je neophodna za prehranu obitelji.⁵¹ Postupci *ex officio* javljaju se i kod kradljivaca u povratu,⁵² ali i kod potkradanja gospodara od strane njegovih slugu, što se očito smatralo i društvenim problemom, a ne samo privatnom stvari.⁵³

Naposljedku, kod civilnih delikata u nadležnosti Kaznenog suda gotovo da i nije bilo postupaka pokrenutih *ex officio*, a krajem stoljeća oni i posve iščezavaju (grafikon 13). Među rijetke iznimke ubraja se postupak protiv grupe zidara zbog štete na zidu; no, tu je država ustvari bila u poziciji oštećenika.⁵⁴

⁴⁹ Nella Lonza, »Property under the Protection of the Authorities: Punishment of Thieves in Medieval Dubrovnik«, in: *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property*, ur. Irena Benyovsky i Zrinka Pešorda Vardić. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014: 505, tablica 7.

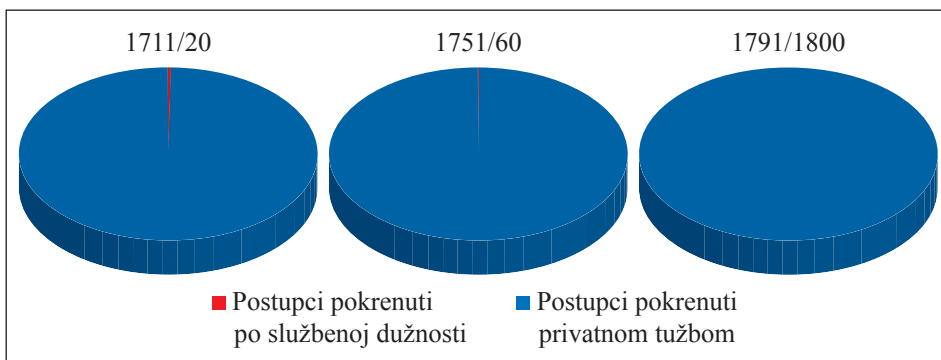
⁵⁰ Na primjer, sud je pokrenuo postupak protiv nepoznatog počinitelja koji je 29. srpnja 1718. ukrao cekine Vujinu Čuiću iz Mostara (*Lam. Crim.* sv. 69, f. 217); Matija Brbora je 23. prosinca 1799. optužen da je ukrao ormarić (*buro*) s novcem (*Lam. Crim.* sv. 213, f. 189v); sud je 7. srpnja 1800. pokrenuo postupak protiv Stane Jelačić zbog krađe bisernih naušnica (*Lam. Crim.* sv. 214, f. 137v), a 21. studenog 1800. zbog krađe zlatnog prstena iz kuće Ane Bosdari (*Lam. Crim.* sv. 214, f. 30).

⁵¹ Primjerice, Ivan Stipa optužen je jer je 29. siječnja 1793. ukrao govredo Raosavu Sudi (*Lam. Crim.* sv. 200, f. 20v); sud je pokrenuo postupak u ime Ivana Vlahova iz Kliševa, kojemu je 14. prosinca 1794. ukradena koza (*Lam. Crim.* sv. 204, f. 76).

⁵² Na primjer, protiv krojača Pasquale Riola poveden je 31. kolovoza 1754. postupak jer je talijanskom trgovcu Pasqualinu Nikoli Napolitanu ukrao robu i novac, a zbog te i drugih krađa osuđen je na doživotni izgon (*Lam. Crim.* sv. 123, f. 105; *Criminalia*, sv. 7, f. 31v).

⁵³ Sluškinja Marica Zec je 4. siječnja 1711. tužena da je pokrala gospodara Federica Marolija i osuđena na dvomjesečni zatvor i šestomjesečni izgon (*Lam. Crim.* sv. 57, f. 2v; *Criminalia*, sv. 6, f. 43r). Sluga Matko Bobić tužen je 29. travnja 1711. da je okrao gospodara, doktora Dioniza Sismita (*Lam. Crim.* sv. 57, f. 145v). Sluga Ivan Lučin Škurlin, optužen 6. lipnja 1755. zbog krađe krupne sume od Matka Kalaisa, osuđen je na jednogodišnji zatvor (*Lam. Crim.* sv.125, f. 3v; *Criminalia*, sv. 7, f. 43v). Protiv sluškinje Kate Puhoje pokrenut je 30. prosinca 1758. postupak zbog potkradanja gazdarice, Deše Gledević, te joj je izrečena kazna stajanja na sramotnom stupu i godinu dana izгона (*Lam. Crim.* sv. 131, f. 33v; *Criminalia*, sv. 7, f. 80v). Sluga Marko Pulić optužen je 22. siječnja 1794. jer je svom gospodaru, postolaru Stjepanu Dugojeviću, ukrao materijal za cipele (*Lam. Crim.* sv. 203, f. 11). O kradljivim sluškinjama vidi: S. Stojan, *Vjerenice i nevjernice*: 127-130.

⁵⁴ Zbog rupe na komunalnom zidu između kuće Nikole Righija i svećenika Pasqualija, Kazneni sud je 3. srpnja 1791. pokrenuo postupak protiv grupe zidara, koji su kažnjeni dvomjesečnim zatvorskim kaznama (*Lam. Crim.* sv. 195, f. 74; *Crim.* sv. 8, f. 231v-232).

Grafikon 13. Udio postupaka pokrenutih *ex officio* 1711/20, 1751/60. i 1791/1800. kod civilnih delikata

Unutar opće slike i trendova koje smo upravo ocrnali postoje ipak izuzeci, kod kojih su državne vlasti iz nekog motiva češće postupale po službenoj dužnosti nego inače kod zločina iste vrste. Jedna od kategorija osoba kod kojih se prepoznaje striktnija politika državnog progona bili su Vlasi.⁵⁵ Oni su se češće javljali kao počinitelji nasilnih i drugih zločina, tako da ih je i dubrovački sud očito smatrao grupom protiv koje treba rezolutnije postupati i teže ih kažnjavati.⁵⁶ Druga grupa na čije je kriminalno ponašanje sud obično promptno reagirao bili su vojnici, jer se ono nepovoljno reflektiralo na autoritet države i jačalo osjećaj nesigurnosti i bezakonja među podanicima.⁵⁷ S druge strane, sud je očito smatrao da posebno treba štititi svećenike, pa je u slučajevima

⁵⁵ O pljačkama Vlaha, podanika Osmanskog Carstva, po dubrovačkom području vidi Vesna Miović, *Na razmeđu: Osmansko-dubrovačka granica (1667.-1806.)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997: 137-156.

⁵⁶ Primjerice, 29. srpnja 1760. pokrenut je postupak po službenoj dužnosti protiv Mitra Petrovića, Vlaha koji je na Placi izvrijedaao Antuna Đurića (*Lam. Crim.* sv. 135, f. 56). Ostali slučajevi: *Lam. Crim.* sv. 57, f. 136v; sv. 58, f. 85v, 92-93; sv. 64, f. 108v; sv. 66, f. 51v, 58v-59, 156v-160v; sv. 68, f. 85; sv. 68, f. 130; sv. 71, f. 138. O Vlasima u sukobu sa zakonom vidi također N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 118, bilj. 665.

⁵⁷ Po službenoj dužnosti optužen je vojnik koji je 17. veljače 1715. ukrao Jeli, ženi Pava Babovića, dva komada vunene tkanine (*Lam. Crim.* sv. 65, f. 22v). Bubnjar Frano Antunov zvan Kunjado i zdur Ivan Moro sukobili su se i međusobno ranili; u postupku povedenom *ex officio* Kunjado je osuđen na mjesec dana, a Moro na 10 dana zatvora (*Lam. Crim.* sv. 70, f. 96-96v, 112-115; *Criminalia*, sv. 6, f. 108r). Vojnici Boško i Ivan Pavlović optuženi su 17. lipnja 1793. *ex officio* za vrijeđanje Nikole Ramadana (*Lam. Crim.* sv. 201, f. 10v). Vojnik Marko Lazarević optužen je 23. lipnja 1793. za krađu žita (*Lam. Crim.* sv. 201, f. 16).

kad su oni bili žrtve relativno često sam pokretao postupke.⁵⁸ Također se primjećuje da su relativno često postupci pokretani po službenoj dužnosti kod nasilja djece prema roditeljima, što se smatralo osobito odvratnim činom.⁵⁹

Iako se obično ocrtava izvjesna logika zašto je u konkretnom slučaju sudbena vlast preuzela progon, ponekad razlozi nisu razvidni, kao u dva vrlo slična slučaja otmice djevojke: inicijativom suda pokrenut je 17. veljače 1793. proces zbog otmice Stane, kćeri Stjepana Kralja, koju su odveli u Neum,⁶⁰ dok je 26. svibnja 1795. postupak pokrenut tužbom Vicka Brajovića, oca djevojke koja je oteta i odvedena u Boku.⁶¹

Naposljetku, potrebno je istaknuti da je slučajeve koji su izlazili iz uobičajenih okvira zbog karaktera zločina ili identiteta procesnih sudionika preuzimalo Vijeće umoljenih (Senat),⁶² ne baš uvijek po razvidnim kriterijima.⁶³

Način pokretanja kaznenog postupka ex officio

Za razliku od privatne tužbe koja se morala podnijeti u kratkome roku, pokretanje *ex officio* postupka nije bilo vezano vremenskim rokovima i zastarom

⁵⁸ Nižemo primjere kada su pokrenuti postupci *ex officio*. Svećenika Nikolu Milića je 9. prosinca 1711. uvrijedio Franić Đuričin iz Grgurića (*Lam. Crim.* sv. 58, f. 103-106v, 107v). Nepoznati počinitelj je iz kuće fra Ivana Anđela ukrao torbu koja pripada fra Feliceu (*Lam. Crim.* sv. 66, f. 1-2v). Matija Sikimić opljačkao je župnikovu kuću u Topolom i zbog toga 1758. bio optužen i osuđen na tri godine veslanja na galiji i šest godina izгона (*Lam. Crim.* sv. 130, f. 194v; *Criminalia*, sv. 7, f. 79v). Rupa u zidu između posjeda Nikole Righija i velečasnog Pasqualia bila je dovoljna za sudsko pokretanje postupka protiv nepoznatog (*Lam. Crim.* sv. 195, f. 74 i dalje). Svećeniku Vicku Jakuliću iz Korita nepoznati je počinitelj 5. svibnja 1792. provalio u kuću i ukrao 16 talira i 8 komada sapuna (*Lam. Crim.* sv. 198, f. 124v). Župnika Smokovljana, Iliju Rajića su 20. prosinca 1796. javno oklevetali Ivo Matov Maškarić i Pero Nikolin Maškarić u crkvi Sv. Ivana u Visočanima i prijetili mu (*Lam. Crim.* sv. 207, f. 208).

⁵⁹ Nikola Marojević je vrijeđao i tukao majku te je protiv njega pokrenut postupak 27. siječnja 1715. godine (*Lam. Crim.* sv. 63, f. 95). Protiv Nikole Vojvodića je 18. svibnja 1716. pokrenut postupak zbog vrijeđanja majke pred seljanima i župnikom te je osuđen na četveromjesečni zatvor, izlaganje na stupu srama i šibanje (*Lam. Crim.* sv. 66, f. 77v-84v; *Criminalia*, sv. 6, f. 88r). Sud je 8. siječnja 1753. godine pokrenuo postupak protiv Stjepana Barova koji je vrijeđao i tukao roditelje; osuđen je na dvomjesečni zatvor (*Lam. Crim.* sv. 119, f. 5-6; *Criminalia*, sv. 7, f. 14v). Sud je 15. prosinca 1791. pokrenuo postupak protiv Matka Sambraila, koji je optužen za uvrede i prijetnje ocu, Jozi Sambrailu (*Lam. Crim.* sv. 195, f. 191). Dana 26. travnja 1795. optužen je Pero Lukin Pržić jer je zlostavljao roditelje (*Lam. Crim.* sv. 206, f. 1). Vidi također N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 146-147.

⁶⁰ *Lam. Crim.* sv. 200, f. 39v.

⁶¹ *Lam. Crim.* sv. 206, f. 43.

⁶² Na primjer, *Lam. Crim.* sv. 60, f. 171v; sv. 64, f. 136v; sv. 128, f. 114. O sudskoj nadležnosti Senata vidi: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 68-70.

⁶³ *Lam. Crim.* sv. 57, f. 98; sv. 59, f. 17; sv. 133, f. 86 i drugdje.

progona.⁶⁴ Ozbiljnost djela gonjenih *ex officio*, kao i težnja za efikasnošću kaznenog postupka, obično je izazivala brzu reakciju suda na počinjeni zločin. Iz pojedinih dokumenata razabire se da je sud pokrenuo postupak unutar tjedan dana,⁶⁵ a često već dan nakon zločina.⁶⁶ Primjetno je da sudska vlast najbrže reagira u slučajevima fizičkih napada zahvaljujući liječničkoj obvezi prijave sumnjive ozljede. Međutim, ponekad je prošlo i dulje vrijeme do pokretanja postupka, jer je za neke je zločine sudska vlast tek naknadno saznala,⁶⁷ ponekad zato što su u početku uspješno zataškani.⁶⁸ Preko 9 mjeseci proteklo je u slučaju utapanja Vlaha Komajića 1800. godine, čije su ubojstvo prikrili članovi okrivljenikove obitelji.⁶⁹

⁶⁴ Statutom je oštećeniku za podnošenje privatne tužbe ostavljen rok od samo tri dana u gradu, a u izvangradskom području od 8 dana. Vidi: Nella Lonza, »Pred gosparom knezom i njegovim sucima: dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 30 (1992): 36; N. Lonza, »Tužba, osveta, nagodba« 69. Prema odredbi istoga Statuta "gospodin knez može sa svojim sucima pokrenuti postupak o svim zlodjelima kad god i koliko god puta odluči" (*Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272*: VIII, 36).

⁶⁵ U dokumentima se kao vrijeme izvršenja zločina često navodi dan prethodnog tjedna (*Lam. Crim.* sv. 128, f. 79; sv. 131, f. 4v; sv. 198, f. 34v). Ponekad se označava interval koji je protekao od djela: "ima osam dana da se utopila..." (*Lam. Crim.* sv. 65, f. 164), "Pred osam dana Marija je rodila izvanbračno dijete, udavila ga i zakopala u Prapratnom..." (*Lam. Crim.* sv. 72, f. 54), ili pak neodređena vremenska oznaka "prije par/malo dana" (*Lam. Crim.* sv. 129, f. 74; sv. 132, f. 47v; sv. 214, f. 114v).

⁶⁶ Hitri progon tipičan je za slučajeve ubojstva, suspektne smrti, ranjavanja i teške tjelesne napade (*Lam. Crim.* sv. 72, f. 55, 192; sv. 115, f. 54v; sv. 118, f. 36; sv. 133, f. 87v; sv. 134, f. 158v; sv. 203, f. 140v; sv. 213, f. 64), ali ponekad se postupak brzo pokreće i kod krađe novca (*Lam. Crim.* sv. 69, f. 217; sv. 123, f. 105). Zanimljivo je da se u slučajevima ubojstava i krađa najčešće kao vrijeme izvršenja navode noćni sati, a kod fizičkih okršaja vrijeme ručka.

⁶⁷ Primjerice, 27. lipnja 1711. pokrenut je postupak jer je u rupi podalje od puta pronađeno truplo Konavoke koja je "dugo vremena mrtva" (*Lam. Crim.* sv. 57 f. 180).

⁶⁸ Đuro Stjepanov Kokot iz Lapada slučajno je 3. rujna 1712. smrtno ranio Katu Ivanovu Picin iz Lapada. Iako je bila prisutna Katina kći Marija, slučaj je zataškan, a postupak je pokrenut tek 23. rujna 1712 (*Lam. Crim.* sv. 59, f. 90v). Ilija Puljizević je "prije mjesec dana" slučajno ubio Marina, sina Ivana Monaca, a svjedoci, među kojima su bili i Marinovi rođaci, oprostili su ubojici i prešutjeli ubojstvo. Kazneni sud je postupak protiv Puljizevića pokrenuo 26. listopada 1760 (*Lam. Crim.* sv. 135, f. 103).

⁶⁹ Kazneni sud je 4. travnja 1800. pokrenuo postupak protiv Stijepa Brajovića i njegovoga sina Iva iz Mikulića jer su prošle godine za Ivandan (24. lipnja 1799) utopili u moru suseljanina Vlaha Komajića koji je oteo maramu Stijepove kćeri Jele. Iskaz Vicka Brajovića, dan pred sudom 27. travnja 1800, ključan je za razumijevanje kasnog pokretanja postupka: "...Izatega moja žena pripovedala mi je da je hodila put mora za videti de se utopio rečeni Vlaho i da je našla pod jednom međom Stijepa, oca rečenoga Iva Brajovića koji je reko rečenom mojom ženi da ne kaže da ga je našla pod međom....da je svratila žena Stijepa Brajovića u nje doma i da njom je dala jesti ribe i da njom je rekla da ne kaže nikomu da je bio na moru rečeni Stijepo, nje muž" (*Lam. Crim.* sv. 214, f. 74, 87-88v, 123v).

U sudskim zapisnicima iz 18. stoljeća najčešće se javlja oblik oficijozne formule: *essendo venuto a notizia alli SS. Giudici dell Criminale, qualmente... onde per venire in cognizione della verita si forma il presente processo...* (“budući da su gospoda kazneni suci saznali... pokreće se ovaj postupak da bi se spoznala istina...”), u kojoj se ne spominje na koji je način sud saznao za zločin.⁷⁰

Knezovi i kapetani bili su dužni Kaznenom sudu dojaviti teže zločine s područja teritorijalne jedinice kojom su upravljali, a u kojima sami nisu bili nadležni (slučajevi za koje je propisana smrtna kazna ili osakaćenje).⁷¹ Dužnost prijave imali su i lokalni kancelari, već i zato što knezovi i kapetani nisu rezidirali cijele godine u sjedištu knežije odnosno kapetanije.⁷² Dojava je iz lokalne jedinice stizala u obliku kneževa pisma koje se redovito prepisivalo u zapisnik Kaznenog suda uz formulu: *Essendo venuto a notizia alli SS. Giudici dell Criminale, qualmente... come per l'infra scritta lettera scritta dal Conte di Canale et e del tenor seguente...* (“budući da su gospoda kazneni suci saznali... iz navedenog pisma koje je napisao knez Konavala i koje je sljedećeg sadržaja...”).⁷³ Neka od tih pisama ostala su sačuvana, umetnuta u zapisnik uz proces na koji se odnose.⁷⁴ Najčešće su sadržavala tek opće napomene o djelu, vremenu i mjestu počinjenja, identitetu oštećenika i privedenog osumnjičenika, dakle, o minimumu informacija za identifikaciju djela. U proučenom materijalu iznimku čine dva slučaja ubojstva

⁷⁰ Za primjer je uzet proces zbog fizičkog napada Stjepana Barova na roditelje, koji je sud pokrenuo 8. siječnja 1753. godine. Optuženika se, uz fizički napad i uvredu roditelja, teretilo i za poturčenje, što je jedinstven primjer takve optužbe u sva tri analizirana razdoblja (*Lam. Crim.* sv. 119, f. 5v-6). Vidi također: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 211; za srednjovjekovnu formulu pokretanja postupka *ex officio* vidi N. Lonza, »Pred gosparom knezom i njegovim sucima: dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća.«: 36, bilj. 102.

⁷¹ Primjerice, konavoski knez prijavio je slučaj teškog napada kamenjem i toljagom na Mariju Bego, a sud je 24. kolovoza 1714. pokrenuo postupak protiv Matka Nikolina Martinovića i Mihajla Vlahova Vlahutinovića, koji su nakon počinjenog zločina pobjegli u planinu (*Lam. Crim.* sv. 62, f. 135-136v, 226v-262v). Sud je po prijavi lopudskog kneza 11. siječnja 1753. pokrenuo postupak protiv Antuna Mrše, koji je provalio u lopudski zatvor s namjerom da oslobodi sluškinju Luciju s kojom je vodio razvratan život (*Lam. Crim.* sv. 119, f. 10). Kazneni sud je 22. srpnja 1755. pokrenuo postupak na temelju obavijesti o ubojstvu Joza Gluhanovića, koja je pristigla od konavoskog kneza (*Lam. Crim.* sv. 125, f. 82). Pismo konavoskog kneza iniciralo je formiranje kaznenog procesa protiv Iva i Matka Kušelja, koji su 25. listopada 1759. godine optuženi za ubojstvo brata Pera Kušelja (*Lam. Crim.* sv. 133, f. 86). O sudbenoj nadležnosti knezova i kapetana, vidi: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 57-60; N. Vekarić, »Sud Janjinske kapetanije.«: 134-135.

⁷² Primjerice, konavoski kancelar prijavio je 29. travnja 1715. slučaj masovne tučnjave pred crkvom Sv. Srđa (*Lam. Crim.* sv. 63, f. 204v), a cavtatski kancelar 7. svibnja 1793. napad u kojem je teško ranjen Petar Milić (*Lam. Crim.* sv. 200, f. 144).

⁷³ *Lam. Crim.* sv. 62, f. 135-136v, 226v-262v.

⁷⁴ Na primjer *Lam. Crim.* sv. 112, prilog bez signature.

u kojima je lokalni knez proveo i neke istražne postupke: detaljno ispitaio svjedoke te primio izvještaj vještaka o očevidu.⁷⁵

Seoski glavari, zvani *kaznacima*, bili su također dužni dojaviti sudu ubojstva i teška ranjavanja koja su se dogodila u njihovim selima. Obavijest su obično slali izravno Kaznenom sudu u Dubrovnik, koji je bio nadležan za suđenje,⁷⁶ a rjeđe lokalnom knezu odnosno njegovu kancelaru.⁷⁷ Vjerojatno je te dojave, kao i druge “službene informacije”, prenosio *teklič*, a nekada su očito molili župnika da ih zapiše.⁷⁸ Budući da su potpadali pod vrlo teške kazne ako ne bi revno provodili svoja zaduženja,⁷⁹ može se pretpostaviti da su *kaznaci* svoju dužnost prijave teškog zločina ozbiljno shvaćali. Dakako, ne možemo pouzdano znati jesu li baš uvijek uspijevali odoljeti pritisku sela da se neki događaj zataška, no vjerojatno se nisu olako izlagali opasnosti da dojava ipak stigne nekim drugim kanalom (na pr. od župnika) pa da se postavi pitanje njihove odgovornosti. Krug zločina pokriven njihovom obvezom prijave ograničen je samo na najteže krvne delikte, tj. uži je nego kod lokalnog kneza, čija se dužnost protezala i na osobito teška imovinska djela; na to je jamačno utjecao sustav kolektivne odgovornosti sela za krađe i štete koji je ionako predviđao aktivnu ulogu sela u traženju krivca.⁸⁰

⁷⁵ Riječ je o ubojstvu Joza Gluhanovića iz Stravče za koje su optužena devetorica sumještana. Vještak je utvrdio da je Gluhanović zadobio udarac kamenom u glavu i da je mušketom prostrijeljen osam puta, od čega dva puta pod grlo i šest puta u trbuh. Kazneni postupak pokrenut je pred knezom u Konavlima 20. srpnja 1755, a već narednoga dana ispitani su Nikola Petrović, Đurica i Nika Katić. Središnji Kazneni sud je 22. srpnja 1755. preuzeo postupak i 30. prosinca 1755. donio presudu; izrečene su različite kazne, ovisno o udjelu u počinjenju (*Lam. Crim.* sv. 125, f. 82; *Criminalia*, sv. 7, f. 46-47). Također je konavoski knez 23. listopada 1759. proveo prvi istražni postupak u slučaju bratubojstva radi podnošenja prijave Kaznenom sudu. Istoga su dana ispitani Marko Matković i bliža obitelj optuženoga Pera Kušelja - brat Andro Kušelj, te Matko i Jela Kušelj, sin i udovica pokojnoga Iva Kušelja. Kazneni sud u Dubrovniku preuzeo je slučaj 25. listopada 1759. i unatoč dugotrajnom dokaznom procesu u kojem su još 1762. godine pozvani dodatni svjedoci, nije uspio dovršiti postupak (*Lam. Crim.* sv. 133, f. 86-87, 100v, 120-123, 153v-167).

⁷⁶ Kaznac Dola Stjepan Puđalo obavijestio je Kazneni sud da je u kući Petra Petrovog Kura nadena zadavljena njegova trudna snaha Anica (*Lam. Crim.* sv. 61, f. 4, 29. studenoga 1713). Kaznac Uskoplja Tonko Kostopeč obavijestio je sud da su pastiri iz Močića na putu prema Cavtatu pronašli mrtvu ženu (*Lam. Crim.* sv. 66, f. 119-120, 9. lipnja 1716). O kaznacima i njihovoj dužnosti, vidi: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 99-102.

⁷⁷ Vidi primjer u N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 100.

⁷⁸ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 100.

⁷⁹ Primjerice, kaznac Lisca kažnjen je šestomjesečnim zatvorom s okovanim nogama jer nije priveo u tamnicu osuđenika Ivana Petrova Vojvodića koji se, protivno ranijoj presudi, pojavio u Lisicu (*Lam. Crim.* sv. 129, f. 233). Vidi: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 211.

⁸⁰ O tome detaljnije G. Cvjetinović, R. Radoš i N. Lonza, »Tempo suđenja«: 337-339, 343-344, 353.

Još od srednjeg vijeka dužnost podnošenja prijave bila je i na liječnicima (kirurzima),⁸¹ službenicima na državnoj plaći koji su po prirodi posla raspolagali obavijestima o ubojstvima, ranjavanjima i drugim krvnim zločinima. Kod postupaka pokrenutih *ex officio* znatan je udio onih koji su pokrenuti temeljem prijave liječnika, s time što on pada sa skoro polovice u 1711/20. na ispod trećine u preostala dva razdoblja.⁸² Međutim, bilo bi pogrešno zaključiti da su liječnici postajali nemarniji ili da je sud češće postupao na svoju ruku, jer kod postupaka koje je poveo sud za krvne delikte (ubojstva, ranjavanja), udio liječničkih prijava ostaje visok, čak potkraj stoljeća i primjetno raste s 61,9% u 1711/20. i 52,9% u 1751/60. na 75% u 1791/1800. Redovito su žrtve težeg ranjavanja smjesta prenošene u bolnicu *Domus Christi*,⁸³ a kirurg koji je ondje djelovao slučajeve je prijavljivao sudu.⁸⁴

Iako im to nije bila formalna obveza, zločine su ponekad prijavljivali i svećenici, dakako, ne o onome što su čuli za vrijeme ispovijedi pod ispovjednom tajnom,⁸⁵ nego o zločinima kojima su prisustvovali⁸⁶ ili koje su uočili u svojoj župi.⁸⁷ Župnici

⁸¹ U prvom razdoblju spomenuti su kirurzi Antonio, Donato i Domenico, u drugom kirurzi Matko Sivrić, Cataffio i Ivan Perović, a u trećem, uz dva zadnja spomenuta kirurga, i Vincenzo d'Alessandro, Michelangelo Roini i Lorenzo Giromella. O dužnosti liječničke prijave vidi: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 210-211; Tatjana Buklijaš, »Per relationem medicorum - povijesnomedicinska građa u dubrovačkim kaznenim spisima iz 15. stoljeća (1421-1431)«. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 39 (2001): 51-52.

⁸² Riječ je o 91 postupku *ex officio* u prvom razdoblju (1711/20), te po 27 postupaka pokrenutih u naredna dva razdoblja (1751/60. i 1791/1800).

⁸³ O ulozi tog hospitala u ranom novom vijeku vidi Tatjana Buklijaš i Irena Benyovsky, »Domus Christi in Late-Medieval Dubrovnik: A Therapy for the Body and Soul«. *Dubrovnik Annals* 8 (2004): 81-107.

⁸⁴ Kirurg Antonio prijavio je ranjavanje sluškinje Made Matkove u bolnici *Domus Christi* (*Lam. Crim.* sv. 58, f. 21v, 32, 24. listopada 1711). Spomenuti kirurg je po službenoj dužnosti prijavio i slučaj Kate Kulišić, koja je dovezena u bolnicu s frakturom lijevog bedra, od posljedica koje je 5 dana kasnije preminula (*Lam. Crim.* sv. 60, f. 31, 28. travnja 1713). Kirurg je obavijestio sud da se u bolnici *Domus Christi* nalazi ranjeni Stjepan Boškov Kušin, kojega je štapom izudarao sluga Rado (*Lam. Crim.* sv. 66, f. 6-7, 18. ožujka 1716). Kirurg Dominik obavijestio je sud da je u bolnicu *Domus Christi* primljen teško ranjen Matko Tonkov (*Lam. Crim.* sv. 70, f. 109, 185, 21. siječnja 1719). Kirurg je 8. studenog 1720. obavijestio sud da se u bolnici *Domus Christi* nalazi teško ranjen Ilija Matkov iz Smokovijenca (*Lam. Crim.* sv. 72, f. 159v).

⁸⁵ O čuvanju ispovjedne tajne, vidi: Jure Brkan, »Pravna zaštita sakramenta pokore«. *Bogoslovska smotra* 75 (2005): 397-402; Velimir Blažević, *Vodič kroz crkveno pravo za vjernike*. Sarajevo-Zagreb: Svjetlo riječi, 2007: 160.

⁸⁶ Kao primjer može se navesti pismo svećenika iz Mlina o masovnoj tučnjavi u vrijeme tijelovske procesije, na temelju kojeg se formirao kazneni proces 25. lipnja 1791. godine; završio je 30. prosinca iste godine zatvorskim kaznama za četvoricu sudionika tučnjave (*Lam. Crim.* sv. 195, f. 55).

⁸⁷ Šipanski svećenik Dominik Natali uputio je 14. ožujka 1800. pismo Kaznenom sudu, u kojem je optužio Nikolu Gašparova Božića da je obeščastio djevojku Franu Gazivoda, obećavši joj brak (*Lam. Crim.* sv. 214, f. 52v).

u seoskim sredinama bili su dubrovačkim vlastima vrlo koristan “drugi par očiju” koji ionako bdije nad ponašanjem svojih župljana.

No, i običan je puk, iz materijalnih ili moralnih pobuda, bio izvor informacija o nedoličnom ponašanju.⁸⁸ Brojne odredbe Statuta jamčile su nagrade za prijavljivanje nezakonitosti,⁸⁹ što je sigurno bio jedan od glavnih motiva brojnih prokazivača.⁹⁰ Jednostavan i anonimna način na koji su se mogle podnijeti dodatno je spuštao prag za prijave.⁹¹ Ponekad Sud nije uspijevaio točno razlučiti što je ozbiljna indicija za pokretanje postupka, a što čista objeda. Primjerice, proces pokrenut 1711. protiv Mata Spremića temeljio se na općem mnijenju da je ubio suprugu, koja se ipak iznenada pojavila u selu četiri dana nakon pokretanja postupka.⁹² Ovaj slučaj ukazuje na nedostatak dubrovačkog procesnog prava koje nije poznavalo tzv. “opću istragu” za utvrđivanje vjerojatnosti da je uopće počinjeno kazneno djelo kao pretpostavku za daljnje procesne korake protiv osumnjičenoga.⁹³

Stilizacije inicijalnog zapisničkog akta pokazuju da se Kazneni sud u 18. stoljeću držao načela skrivanja identiteta prijavitelja čak i kada mu to nisu nalagale statutarne odredbe.⁹⁴ Premda su anonimne prijave omogućavale sudskom aparatu efikasniju borbu protiv kriminala te su kao takve bile poznate od najstarijih vremena,⁹⁵ u razdoblju prosvjetiteljstva one su smatrane i sinonimom državne tiranije i licemjerja

⁸⁸ O denuncijacijama susjeda, vidi: Pieter Spierenburg, *A History of Murder, Personal Violence in Europe from the Middle Ages to the Present*. Cambridge: Polity Press, 2008: 152.

⁸⁹ Vidi Lujko Margetić, »U povodu novog izdanja Dubrovačkog statuta.« *Historijski zbornik* 44 (1991): 179-180; N. Lonza, »Tužba, osveta, nagodba«: 71, bilj. 68.

⁹⁰ O nagradama za prokazivanje, vidi: J. M. Beattie, »The pattern of crime in England 1660-1800.« *Past and Present* 62 (1974): 47-95; N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 126, 211-212; N. Lonza, »Tužba, osveta, nagodba«: 71.

⁹¹ Stanovnicima je pružena mogućnost da svoje denuncijacije ubace u poseban sandučić, a pri tužbu su mogli prosljediti i najbližim državnim službenicima, više u: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 211.

⁹² Nakon što su osam dana stanovnici Vitaljine pričali da je Mato Spremić, koji je bio poznat po nagloj naravi, ubio svoju nestalu suprugu, Sud je protiv njega pokrenuo *ex officio* postupak. Samo četiri dana kasnije, 19. siječnja 1711, žena se vratila živa i zdrava (*Lam. Crim. sv. 57, f. 32*).

⁹³ O općoj istrazi vidi: V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 101.

⁹⁴ Iznimku čine dva slučaja fizičkog napada. Zahvaljujući prijavi Vlaha Stelle pokrenut je postupak protiv Rada Antunova Popova, koji je 23. svibnja 1714. godine Anici Franovoj zadao pet udaraca nožem; optuženi je osuđen na šestomjesečnu zatvorsku kaznu (*Lam. Crim. sv. 62, f. 58-59v, 60v-70, 103v, 162v, 207v-208; Criminalia*, sv. 6, f. 71v). Drugi slučaj teškog ranjavanja Sima Savinovića prijavio je Filip Puljić, Vlah iz Herceg Novoga, no nije mu bilo poznato tko je počinitelj, tako da je postupak 12. lipnja 1719. pokrenut protiv nepoznatog (*Lam. Crim. sv. 71, f. 158v*).

⁹⁵ O anonimnim prijavama u vrijeme cara Konstantina vidi: Ivana Jaramaz-Reskušić, »Osnovna obilježja kaznenog postupka u sustavu *cognito extra ordinem*.« *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 3/4 (2006): 447, 449.

koje doprinosi društvenom razdoru.⁹⁶ No, država koja nije imala na raspolaganju ni redarstvo ni bilo koju drugu službu koja bi se bavila otkrivanjem kaznenih djela jednostavno je morala poticati podanike da prijavljuju zločine.⁹⁷

Ponekad je znanje o počinjenom zločinu izazivalo reakciju cijelog sela, koje je zločinca privelo pred sud, čime je ustvari preskočena etapa prijave kaznenog djela.⁹⁸

Sve u svemu, inicijativa suda da se progoni zločin najvećim je djelom bila potaknuta dojavama podanika neposredno ili posredstvom lokalnih knezova i kapetana.⁹⁹

Upravo se zbog posredovanja lokalnih službenika ne može točno utvrditi razmjjer “pučkih” i službeničkih prijava, pa je teza da brojnost “pučkih” (tzv. popularnih) tužbi ukazuje na nerazvijenost upravnog aparata neiskoristiva.¹⁰⁰ Od prijavitelja se nije tražila aktivna uloga u daljnjem tijeku procesa,¹⁰¹ no Kaznenom sudu njegov je iskaz bio dragocjen kao izvor saznanja o djelu i njegovu počinitelju, tako da ga je ponekad odmah ispitivao ili kasnije pozivao kao svjedoka.¹⁰²

⁹⁶ Montesquieuova blaga kritika anonimnosti prijava zaoštrena je u Beccarijinom djelu. Beccaria se zalagao za posebno oštro kažnjavanje lažnih prijava, tražeći da se i sam prijavljivač - klevetnik kazni onom kaznom koja prijete okrivljeniku. Usp: Cesare Beccaria, *O zločinima i kaznama*, prir. Antun Cvitančić. Split: Logos, 1984: 44, 87-88; Charles-Louis de Secondat de Montesquieu, *O duhu zakona*, I, prir. Dimitrije Savić. Zagreb: Demetra-Filosofska biblioteka Dimitrija Savića, 2003: 218-219. Udaljavanjem od gledišta Carpzova, u njemačkoj su praksi odbačene anonimne prijave, osim iznimno, kada se njihov sadržaj morao detaljno provjeriti. Vidi: V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 106.

⁹⁷ O razlozima anonimnosti vidi: N. Lonza: *Pod plaštem pravde*: 211; N. Lonza, »Tužba, osveta, nagodba«: 71.

⁹⁸ Primjerice, mještani Grgurića kraj Slanog priveli su pred lice pravde Đura Komašina koji je mjesec dana ranije napao Đura Ljepopila iz Zatona Doli (*Lam. Crim.* sv. 71, f. 190), seljani Orašca silom su priveli Miha Petrova Dimnića zbog seoskih krađa (*Lam. Crim.* sv. 118, f. 83v), šestorica Boljenovićana (Pelješac) uhvatili su i vezali Ivana Šestana nekoliko sati nakon što je ubio brata Antuna Šestana (*Lam. Crim.* sv. 128, f. 114).

⁹⁹ Primjerice, Vlah iz Prijedora obavijestio je sanitetskog vojnika da je u jednoj rupi kraj ceste nađena mrtva žena (*Lam. Crim.* sv. 57, f. 180). Petar Petrov Kuro bio je nazočan pri brutalnom ubojstvu u kojem je njegov sin udavio šogoricu, nakon čega “avizo sam kaznaca i Ivana Cvjetkova, moga susjeda i vidjeli je zadavljenu, i tadara avizali su Gospodina kneza od Slanog koji je došao...” (*Lam. Crim.* sv. 61, f. 4). Pastiri iz Močića pronašli su na cesti prema Cavtatu mrtvu ženu i o tome obavijestili kaznaca Uskoplja, Tonka Kostopeča (*Lam. Crim.* sv. 66, f. 119-120). Očevidac Miho Jemo je kaznacu Božu Jemu prenio vijest o ubojstvu Pera Perovog Digovića iz Komaja (*Lam. Crim.* sv. 123, f. 118). Matko Matković javio je knezu Konavala da se dogodilo ubojstvo, o čemu je pak konavoski knez pismeno obavijestio Kazneni sud (*Lam. Crim.* sv. 133, f. 86).

¹⁰⁰ O terminu “popularna tužba” i Margetićevom komentaru na tezu J. Danilović vidi: L. Margetić, »U povodu novog izdanja Dubrovačkog statuta«: 180.

¹⁰¹ N. Lonza, »Tužba, osveta, nagodba«: 71.

¹⁰² U postupku koji je započeo 21. ožujka 1720. po njezinoj prijavi da je pronašla mrtvo novorođenče, Lucija Popić dala je iskaz pred Kaznenim sudom 5. travnja 1720. (*Lam. Crim.* sv. 72, f. 54). Matko Metković iz Mikulića, koji je dojavio ubojstvo, dao je iskaz već pred konavoskim knezom 23. listopada 1758. (*Lam. Crim.* sv. 133, f. 86).

Tijek postupka pokrenutog ex officio

Uvid u veliki broj slučajeva pokazao je da tijek postupka u načelu ne zavisi od toga je li pokrenut *ex officio* ili tužbom oštećenika, odnosno da su izvjesne razlike u praksi vezane isključivo uz pitanje je li riječ o težem ili lakšem zločinu. Tome se može domisliti da se ponekad, uslijed smrti oštećenika, postupak koji je iniciran privatnom tužbom faktički pretvarao u postupak *ex officio*, kao u slučaju iz 1711. u kojem je sud nakon smrti tužitelja Petra Markova Vlašića nastavio postupak protiv Matka Stjepanova.¹⁰³ Postoji i nekoliko slučajeva kod kojih je došlo do kumulacije procesnih oblika, odnosno paralelnog pokretanja postupaka za isti zločin po službenoj dužnosti i po privatnoj tužbi,¹⁰⁴ no primjeri su rijetki i vjerojatno se sud jednostavno zabunio.¹⁰⁵

Obično istodobno s pokretanjem postupka za teže i nasilne zločine, sud je nalagao uhićenje počinitelja kaznenog djela,¹⁰⁶ no ono je u praksi bilo teško ostvarivo zbog teritorijalnog oblika Republike koji je na mnogim mjestima omogućavao bijeg s područja dubrovačke jurisdikcije za manje od sat vremena hoda.¹⁰⁷ Ponekad su optuženici utočište pred progonom sudskih vlasti tražili u crkvi, koja je bjeguncima, u skladu s crkvenim propisima i tradicijom, pružala na neko vrijeme imunitet od prisilnih mjera svjetovnih vlasti.¹⁰⁸

Države bez “kapilarne” razgranatosti institucija vlasti i bez policijske službe vrlo su teško provodile prisilne mjere, pogotovo na udaljenim dijelovima teritorija.

¹⁰³ Petar Markov Vlašić je 13. travnja 1711. tužio Matka Stjepanova da ga je udario kamenom u glavu kad mu je odbio platiti brodarinu. Kirurg Antonio obavijestio je sud da je 27. travnja 1711. Petar Markov Vlašić preminuo od ozljede, no sud je nastavio postupak i 28. studenog donio presudu protiv Matka Stjepanova (*Lam. Crim.* sv. 57, f. 127, 127v).

¹⁰⁴ Pod kumulacijom se podrazumijeva “vođenje akuzacijskoga i inkvizicijskoga postupka protiv iste osobe, zbog istog djela, u istom vremenskom razdoblju”, više u: V. Bayer, *Kazeno procesno pravo*, II: 73-74.

¹⁰⁵ Primjerice, protiv liječnika Sismita 11. studenoga 1714. uložili su tužbu ozlijeđena Stana Pijnjatina i njen muž Matko, a istoga dana Kazneni sud je pokrenuo postupak *ex officio* (*Lam. Crim.* sv. 61, f. 47v-48r).

¹⁰⁶ Na pr. *Lam. Crim.* sv. 128, f. 72; sv. 200, f. 39v; sv. 204, f. 23.

¹⁰⁷ Iz raspoloživih dokumenata vidljivo je da su bjegunci u nekoliko navrata potražili utočište na području Osmanskog Carstva (na pr. *Lam. Crim.* sv. 57, f. 180; sv. 65, f. 151; sv. 198, f. 157). Ne manje često bježalo se u pravcu susjedne Mletačke Albanije (na pr. *Lam. Crim.* sv. 66, f. 182-182v, 211v-216, 217v-219; sv. 69, f. 140; sv. 196, f. 41; sv. 214, f. 74), a bjegunci u mletačku Dalmaciju najčešće su se prebacivali na Korčulu (na pr. *Lam. Crim.* sv. 61, f. 4; sv. 65, f. 164; sv. 69, f. 69v; sv. 130, f. 105).

¹⁰⁸ Primjerice *Lam. Crim.* sv. 57, f. 214; sv. 58, f. 100-102v; sv. 59, f. 188; sv. 65, f. 95v. O crkvenom azilu vidi: C. Beccaria, *O zločinima i kaznama*: 121; N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 217-220; V. Bayer, *Kazeno procesno pravo*, II: 33, 35, 39.

U vrijeme kad prava osumnjičenika nisu bila nešto što bi sud bio dužan uzimati u obzir, pritvor je predstavljao jednostavnu i učinkovitu mjeru da se osigura optuženikova dostupnost u vrijeme postupka i do izdržavanja eventualne kazne.¹⁰⁹ Stoga je logično da se mjera pritvora nije rabila samo u postupcima pokrenutima inicijativom Kaznenog suda,¹¹⁰ nego i u onima po tužbi oštećenika, čak i kad se nije radilo o osobito teškim djelima.¹¹¹ Također se nije mnogo marilo za postojanje uvjerljivih dokaza na nečiji teret,¹¹² pa nije bilo rijetko da netko proboravi prilično vremena u pritvoru, a da se ipak odustane od progona zbog nedostatka dokaza.¹¹³ Primjećuje se da je sud težio pritvoreniku kasnije odmjeriti takvu zatvorsku kaznu da pokrije vrijeme provedeno u pritvoru.¹¹⁴ Primjerice, protiv Iva Mišića iz Kupara je 21. ožujka 1757. *ex officio* pokrenut postupak pod sumnjom da je ubio Matka Simovog Jakšića iz Postranja; unatoč tome što je u dokaznom postupku s njega skinuta odgovornost, 28. lipnja izrečena mu je presuda na 20 dana zatvora, što se točno poklapa s vremenom provedenim u pritvoru.¹¹⁵ Za vrijeme boravka u pritvoru optuženik obično nije imao jasno saznanje za koje ga se kazneno djelo tereti i obično je tek potkraj dokaznog postupka pozivan dati iskaz.¹¹⁶

¹⁰⁹ Vidi N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 213-217; V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 102, 106-107.

¹¹⁰ Primjerice, četiri vojnika i kapetan barabanata Marko Morić bili su pritvoreni od 11. do 24. lipnja 1759. po tužbi za nanošenje ozljeda koju su podnijela braća Stijepo i Ivan Diklić iz Konavala (*Lam. Crim. sv.* 132, f. 146).

¹¹¹ Primjerice, Jozo Sambrailo proveo je osam dana u pritvoru jer je nanio lakše ozljede Matku Simovom (*Lam. Crim. sv.* 124, f. 35v). Pritvor u trajanju od 29. siječnja do 24. veljače 1793. godine određen je i Ivanu Stipi, koji je osumnjičen da je mjesec dana ranije ukrao govedo (*Lam. Crim. sv.* 200, f. 20v). Za više primjera vidi: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 213, bilj. 1349.

¹¹² Beccaria se zalaže za određivanje indicija koje su dostatne za pritvaranje osumnjičenika, vidi: C. Beccaria, *O zločinima i kaznama*: 109-110.

¹¹³ Neki Alaga je zbog sumnje da je opljačkao kuću Đura Vukova Anđelića odležao u pritvoru od 28. kolovoza 1717. do 25. studenoga 1717. godine (*Lam. Crim. sv.* 68, f. 95, 28. kolovoza 1717. godine). Ivan Cvijetov je pušten iz pritvora 12. prosinca 1717, nakon što je odležao 50 dana zbog sumnje na ubojstvo Cvijeta Drokuna (*Lam. Crim. sv.* 69, f. 114, 2. listopada 1717. godine). Ivan Rezić je zbog nedovoljno dokaza da je nanio lakše ozljede Anici, sluškinji Ivana Stjepanovog Proculo, pušten iz zatvora nakon 24 dana (*Lam. Crim. sv.* 124, f. 48v, 10. ožujka 1755. godine). Koliko znamo, najduže je nevinost ostala u pritvoru Mara Kalaš, osumnjičena za pokušaj trovanja šogora i šogorice, Petra i Stane Kalaš - 9 mjeseci i 20 dana. Pritvorena je istovremeno s pokretanjem postupka, 24. ožujka 1717, a puštena tek 13. siječnja 1718, iako je već na početku procesa (8. travnja 1717) Kazneni sud, uz pomoć brijača Cvijeta, ustanovio da pogača nije otrovana arsenikom i da Petar i Stane ne osjećaju posljedice trovanja (*Lam. Crim. sv.* 67, f. 220v-222, 224-238v, 240-249v, 255-255v, 258-265, 270v-276, 277-286v).

¹¹⁴ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 216-217.

¹¹⁵ *Lam. Crim. sv.* 128, f. 87.

¹¹⁶ Primjerice, postupak zbog fizičkog napada na Nikolu Stjepanovog Kisića pokrenut je 2. siječnja, a optuženi je pozvan pred sud tek nakon izvođenja većine istražnih radnji, odnosno 29. svibnja 1718. (*Lam. Crim. sv.* 69, f. 5v). O s tim povezanim pitanjima vidi N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 240-241, 270.

Pri donošenju odluke o progonu sud se često oslanjao na stručno znanje liječnika, na primjer, kada je trebalo razlučiti je li riječ o samoubojstvu,¹¹⁷ slučajnoj smrti¹¹⁸ ili ubojstvu.¹¹⁹ Liječnička vještačenja su i inače imala značajnu ulogu kod nekih vrsta kaznenih djela, te se redovito javljaju i u postupcima pokrenutima po službenoj dužnosti.¹²⁰

Kad je bila riječ o teškim ozljedama - a to su upravo predmeti kod kojih su postupci pokretani inicijativom suda - sud je obično ispitivao oštećenika na samom početku postupka da bi osigurao njegov iskaz prije nego što nastupi eventualna smrt i tako dobio njegov opis događaja i imena počinitelja i svjedoka.¹²¹ S ciljem daljnjeg prikupljanja dokaza koji će rasvijetliti okolnosti zločina, sud je saslušavao svjedoke, često brojne.

Iz spomenutih elemenata i općeg uvida u tijek analiziranih kaznenih postupaka može se izvesti zaključak da se postupci pokrenuti *ex officio* nisu razvijali drugačije od onih pokrenutih privatnom tužbom. U svima je sud, tragajući za istinom, pridržavao pravo da upravlja postupkom prema svom nahodjenju ne vodeći računa o tome kako je djelo točno definirano u tužbi i koliko je privatni tužitelj aktivan u predlaganju dokaza. Stoga se može potvrditi da se razlike u progonu zaista svode na inicijalni akt, dok je organiziranje i provođenje dokaznog postupka posve u

¹¹⁷ *Lam. Crim.* sv. 70, f. 147v, 151v; sv. 204, f. 54.

¹¹⁸ Brijlač Pavo je 30. listopada 1718. pregledao leš utopljene sedamdesetogodišnje Đive Dragojeve i ustanovio da je "stomak bio pun mora", ali da nije bilo tragova nasilne smrti (*Lam. Crim.* sv. 70, f. 40-43). Kirurg Cataffio je 25. prosinca 1760. izvijestio da na tijelu Marka Ivanova, pronađenome u moru, nije bilo tragova zločina (*Lam. Crim.* sv. 135, f. 199v).

¹¹⁹ Primjerice, kirurg Antonio ustanovio je da je Marica Matkova imala četiri rane zadane nožem: jednu na ruci, dvije na plećima i četvrtu s lijeve strane prsnog koša, te je sud 27. rujna 1713. pokrenuo postupak protiv Bara Nikolinoga zbog ubojstva (*Lam. Crim.* sv. 60, f. 173). Kirurg je obavijestio sud da je Petar Petrov Alamat zadobio tri probodne rane od jednog šireg i jednog užeg noža, koje se nalaze na lijevom bedru, lijevoj slabini i iznad desnog dijela prsnog koša. Budući da su vrste ozljeda upućivale na više počinitelja, sud je 10. ožujka 1720. podigao optužnicu protiv Savinovića i Bezubova (*Lam. Crim.* sv. 72, f. 29v).

¹²⁰ Više o očevidu i vještačenju u dubrovačkoj kaznenoj praksi vidi: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 228-230; općenito V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 87, 91.

¹²¹ Na primjer, ozlijeđeni Đuro Kolić saslušan je u bolnici 6. svibnja 1751, a prema izvještaju kirurga Cataffia već je sljedećeg dana preminuo od posljedica ranjavanja puškom (*Lam. Crim.* sv. 115, f. 101). Ranjeni Mlečanin Giovanni Scarpari u bolnici je iskazao da ga je 19. prosinca 1756. nožem ranio mornar Carlo Marconi iz Venecije; isti kirurg obavijestio je sud da je Giovanni od zadobivenih ozljeda trbuha preminuo već sljedećeg dana (*Lam. Crim.* sv. 127, f. 157). Prije smrti je u bolnici ispitan ranjeni vojnik Nikola Đukeš, koji je u svom iskazu za svjedoke naveo Stijepa Oremovića iz Stona, Antuna Benovića iz Česvinice i Ivana Kulundiju iz Hodilja (*Lam. Crim.* sv. 64, f. 39v, 8. srpnja 1715).

rukama suda. U izvjesnom smislu, postupci pokrenuti inicijativom oštećenika i nisu pravi akuzatorni postupci, već imaju hibridne značajke, kao što je konstatirano već za dubrovački kasni srednji vijek,¹²² a i za njemački kazneni postupak u Carpzovljevo vrijeme.¹²³

Trajanje i ishod postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti

Podaci o trajanju postupka mogu ponuditi odgovor na pitanje je li sud ekspeditivnije donosio odluku u *ex officio* postupcima, trudeći se oko progona i nakon inicijalnog akta.

Općenito se može reći da je kod postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti trajanje ravnomjernije nego kod onih po privatnoj tužbi: tri četvrtine završilo je u toku od jednog mjeseca do godine dana, a malo je izrazito dugih i izrazito kratkih procesa (tablice 3 i 4, grafikoni 14 i 15). S obzirom da su po službenoj dužnosti pretežito pokretani postupci za teža djela, logično je da ih je malo završeno u kratkome roku. Za viši udio izrazito dugotrajnih postupaka, kod onih pokrenutih privatnom tužbom, zaslužni su ponajprije postupci za krađe i osobito štete na selu, kod kojih se aktivirala kolektivna odgovornost - zbog prijenosa jednog stadija postupka na selo i natrag pred Kazneni sud znatno se gubilo na tempu.¹²⁴ Analiza trajanja postupaka po razdobljima pokazuje da se tijekom stoljeća ponešto produljuje prosječno trajanje postupaka *ex officio*, što je sukladno općem trendu, ali ni izdaleka ne prati mjeru te pojave kod postupaka po privatnoj tužbi, kod kojih je 1711/20. preko polovice postupaka trajalo između 7 dana i 3 mjeseca, 1751/60. između mjesec i šest mjeseci, a 1791/1800. od tri mjeseca do dvije godine (tablica 4). Mislimo da je opći razlog konstantnijeg trajanja postupaka po službenoj dužnosti opadanje i apsolutnog i relativnog broja teških delikata pred sudom (tablica 2),¹²⁵ zbog čega se sud rjeđe angažirao u progону, ali je uspijevaо raditi nešto efikasnije.

¹²² Usp. Nella Lonza, »L'accusatoire et l'infrajudiciaire: La 'formule mixte' à Raguse (Dubrovnik) au Moyen Âge«, u: *Pratiques sociales et politiques judiciaires dans les villes de l'Occident à la fin du Moyen Âge*, ur. Jacques Chiffolleau, Claude Gauvard i Andrea Zorzi. Roma: École française de Rome, 2007: 647.

¹²³ V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 85, bilj. 1.

¹²⁴ G. Cvjetinović, R. Radoš i N. Lonza, »Tempo suđenja«: 335-340, 343-344, 353.

¹²⁵ Usp. I. Mrđen, A. Prohaska i N. Vekarić, »Ritam zločina«: 275-278 i 281-284, gdje su done-sene stope za pojedine vrste kaznenih djela. Ovdje, međutim, promatramo apsolutne brojeve, jer su oni značajni za prosudbu opterećenosti suda.

Tablica 3. Trajanje dovršenih kaznenih postupaka pokrenutih *ex officio* (1711/20, 1751/60. i 1791/1800)

Vremenski interval od početka postupka do donošenja presude	1711/20.		1751/60.		1791/1800.		<i>Ukupno</i>	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
1 - 7 dana	1	1,56	0	0	2	8	3	2,40
7 dana - 1 mjesec	10	15,62	4	11,11	0	0	14	11,20
1 - 3 mjeseca	14	21,87	9	25	6	24	29	23,20
3 - 6 mjeseci	22	34,38	7	19,44	4	16	33	26,40
6 mjeseci - 1 godina	14	21,88	10	27,78	7	28	31	24,80
1 - 2 godine	2	3,13	5	13,89	5	20	12	9,60
preko 2 godine	1	1,56	1	2,78	1	4	3	2,40
<i>Ukupno</i>	64	100	36	100	25	100	125	100

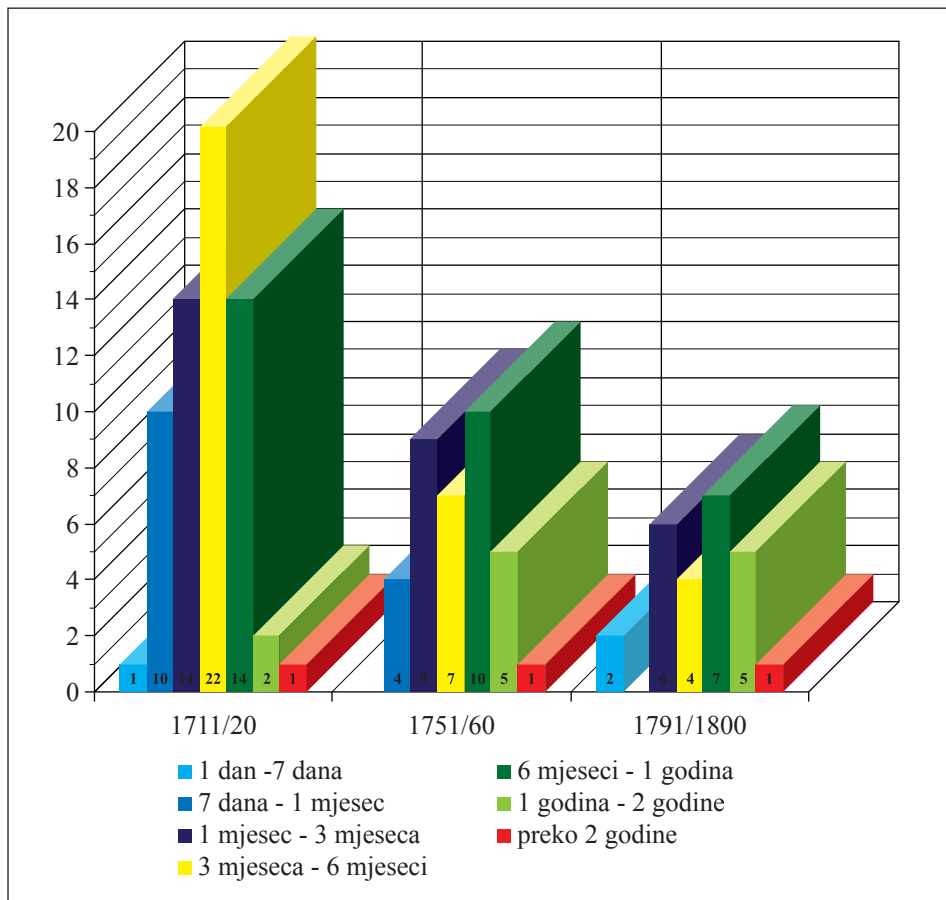
Izvor: *Lam. Crim. sv. 57-72, 115-135, 195-215.*

Tablica 4. Trajanje dovršenih kaznenih postupaka pokrenutih privatnom tužbom 1711/20, 1751/60. i 1791/1800.

Vremenski interval od početka postupka do donošenja presude	1711/20.		1751/60.		1791/1800.		<i>Ukupno</i>	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
1 - 7 dana	2	1,32	13	5,88	1	0,63	16	3,01
7 dana - 1 mjesec	34	22,37	40	18,10	8	5,06	82	15,44
1 - 3 mjeseca	52	34,21	57	25,79	18	11,39	127	23,92
3 - 6 mjeseci	18	11,84	54	24,44	15	9,50	87	16,39
6 mjeseci - 1 godina	33	21,71	45	20,36	54	34,18	132	24,86
1 - 2 godine	10	6,58	9	4,07	40	25,32	59	11,11
preko 2 godine	3	1,97	3	1,36	22	13,92	28	5,27
<i>Ukupno</i>	152	100	221	100	158	100	531	100

Izvor: *Lam. Crim. sv. 57-72, 115-135, 195-215.*

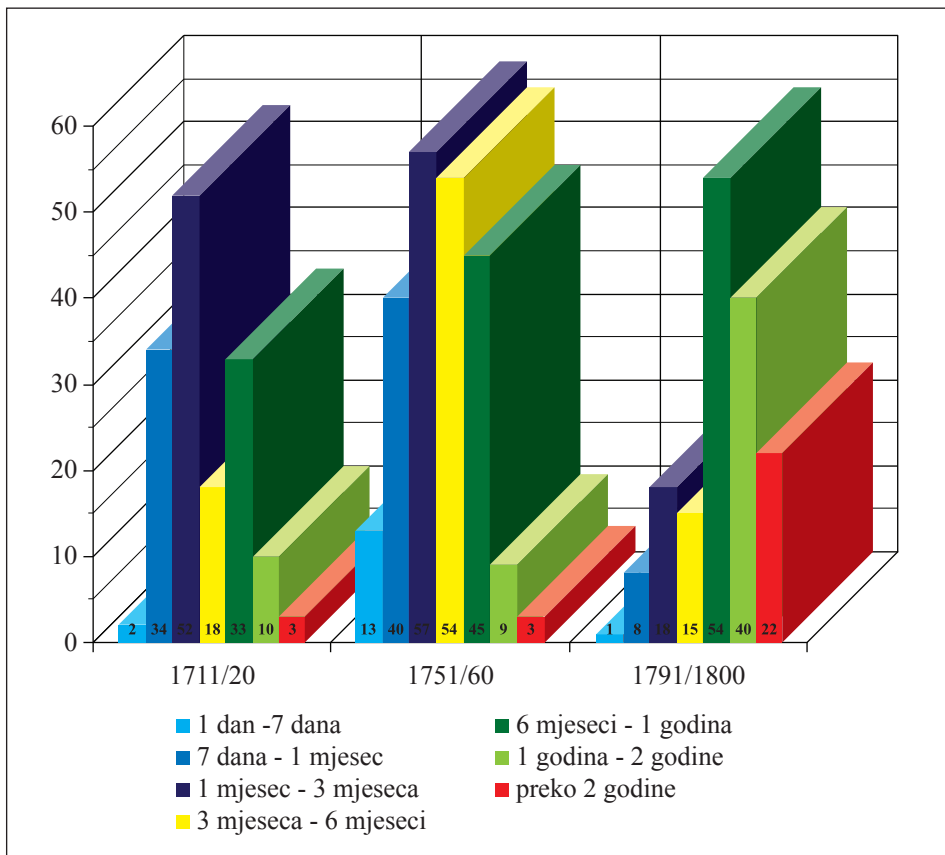
Grafikon 14. Trajanje dovršenih kaznenih postupaka pokrenutih *ex officio* 1711/20, 1751/60 i 1791/1800.

Tijekom 18. stoljeća u Dubrovniku presuda je donesena u manje od trećine *ex officio* postupaka (125 slučajeva ili 30,05%; tablica 5, grafikon 15). Međutim, mali broj procesa privedenih kraju opća je pojava u kaznenoj domeni sudbenosti. Koji je tome razlog? Do umrtvljenja kaznenog postupka¹²⁶ obično je dovodio nedostatak dokaznog materijala. Na primjer, u devet slučajeva čedomorstva nije donesena nijedna presuda zbog mnoštva dokaznih problema za to djelo: ako bi se i došlo do pretpostavke tko je počiniteljica, veliki je problem predstavljalo utvrđivanje činjenice je li dijete preminulo prije poroda, nesretnim slučajem u porodu ili

¹²⁶ Ovaj izraz rabimo da bismo izbjegli konfuziju sa suvremenim pojmovima obustave i prekida postupka.

Grafikon 15. Trajanje dovršenih kaznenih postupaka pokrenutih privatnom tužbom 1711/20, 1751/60. i 1791/1800.

nasilno nakon rođenja.¹²⁷ U slučajevima nedostatka dokaza Kazneni sud nije donosio ni oslobađajuću ni osuđujuću presudu, pa čak ni odluku o “otpuštanju iz sudbenosti” (*absolutio ab instantia*),¹²⁸ već je jednostavno prestajao voditi postupak,

¹²⁷ Svih 9 postupaka za čedomorstvo u analiziranom materijalu pokrenuto je inicijativom Kaznenoga suda, koji je u samo 4 slučaja otkrio identitet eventualne počiniteljice, a ni u jednom slučaju nije joj uspio dokazati počinjenje djela (*Lam. Crim.* sv. 57, f. 46v; sv. 59, f. 99; sv. 64, f. 24v; sv. 70, f. 20-20v; sv. 72, f. 54; sv. 128, f. 38; sv. 135, f. 13v; sv. 196, f. 100v; sv. 203, f. 74v). O suđenjima za čedomorstva vidi N. Lonza, »Dvije izgubljene duše«: 295-301; Pieter Spierenburg, »Faces of Violence: Homicide Trends and Cultural Meanings: Amsterdam, 1431-1816.« *Journal of Social History* 27/4 (1994): 707; P. Spierenburg, *A History of Murder*: 143-162; Katherine Crawford, *European Sexualities, 1400-1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007: 163-166.

¹²⁸ Vidi: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 241-242; V. Bayer, *Kazneno procesno pravo*, II: 97, 117-118.

pridržavajući pravo njegova oživiljenja ako se u budućnosti pojavi kakav inkriminirajući dokaz.¹²⁹

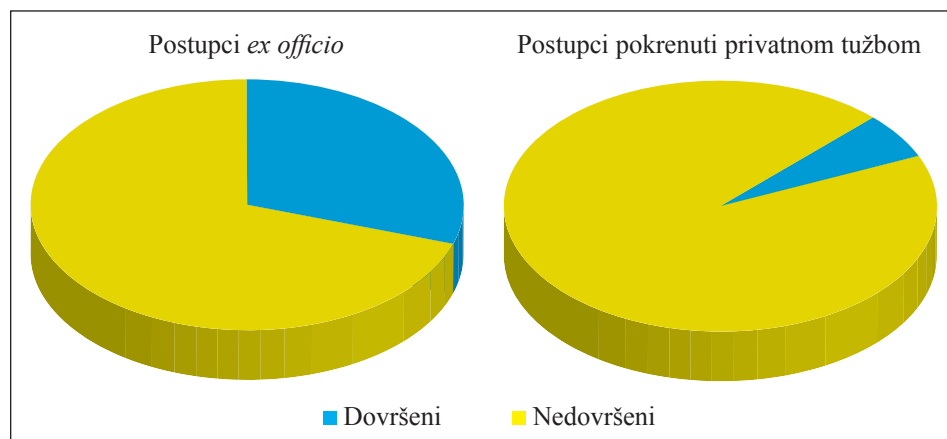
Budući da je udio završenih postupaka koji su pokrenuti privatnom tužbom mnogostruko niži (5,94%, grafikon 16), znači li to da je progon u rukama suda sam po sebi podizao efikasnost i vodio višem udjelu dovršenih postupaka? Rezultati istraživanja pokazuju da je udio presuda kod postupaka *ex officio* bio relativno

Tablica 5. Udio dovršenih postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti i privatnom tužbom 1711/20, 1751/60. i 1791/1800.

Razdoblje	Sve vrste postupaka			Postupci <i>ex officio</i>			Postupci po privatnoj tužbi		
	Ukupno	Dovršeni		Ukupno	Dovršeni		Ukupno	Dovršeni	
		broj	%		broj	%		broj	%
1711-1720	2.220	216	9,73	215	64	29,77	2.005	152	7,58
1751-1760	2.892	257	8,89	107	36	33,64	2.785	221	7,94
1791-1800	4.237	183	4,32	94	25	26,50	4.143	158	3,81
<i>Ukupno</i>	9.349	656	7,02	416	125	30,05	8.933	531	5,94

Izvor: *Lam. Crim.* sv. 57-72, 115-135, 195-215.

Grafikon 16. Udio presuda kod postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti i privatnom tužbom 1711/20, 1751/60. i 1791/1800.

¹²⁹ *Lam. Crim.* sv. 70, f. 115v-121, 122-147, 148-151, 152-159v, 161-168v, 169v-177v, 179-184, 186-194, 198-200v, 206; sv. 198, f. 82; sv. 201, f. 60v.

stabilan po razdobljima, dok se udio okončanih postupaka po privatnoj tužbi nakon sredine stoljeća značajno spušta (tablica 5). Mislimo da je na tu razliku utjecao koloplet faktora, a da se oni najbolje vide ako se usporedi postotak donesenih presuda kod pojedinih vrsta kaznenih djela (tablica 6). Kod tjelesnih napada i krađa jasno se očitava činjenica da se sud u pravilu angažirao u progonu težih slučajeva opasnih za pravni poredak i vrijednosti cijele zajednice, kod kojih je također ulagao više truda u prikupljanju dokaza i provedbi temeljitog procesa utvrđivanja istine; tome nasuprot, oštećenici su inicirali postupke i za sitnija djela, koja je sud mogao smatrati bagatelnom privatnom stvari koja ne zaslužuje mnogo sudskog angažmana. Iz toga proizlaze razlike u broju pokrenutih postupaka, ali i razlike u udjelu donesenih presuda (4 do 5 puta viša kod postupaka *ex officio* za ta djela). No, ne treba zaboraviti još jedan element, a taj se najbolje uočava kod djela uvrede, kod kojih sudbena vlast ionako samo izuzetno pokreće postupke po službenoj dužnosti, ali ih dovršava s učinkovitošću čak nešto višom od prosjeka. Naime, izuzetno nizak udio presuda kod privatnih tužbi za uvredu (3,48%) može se donekle pripisati nedostatku dokaza (kao i kod lakšeg tjelesnog napada), ali u izvjesnoj mjeri i polučanim nagodbama, izvansudskim kompenzacijama i oprostima. Kod lakših djela, kod kojih nije ozbiljno ugrožena neka opća vrijednost, sustav je načelno bio sklon kompromisnim rješenjima do kojih bi došle same strane involvirane u djelo. Vjerujemo da je zato kod uvreda sud rijetko bio u poziciji donositi pravorijek, a i da se sam još manje trsio oko progona, računajući da će se strane vremenom pomiriti i primiriti te izgubiti interes za sudsku zadovoljštinu. Kod težih djela stranke su općenito slabije mogle utjecati na stanovište suda o nužnosti progona. Ako je procijenio da treba pokrenuti postupak, a radilo se o ozbiljnom slučaju, Kazneni sud se obično nije obazirao na oštećenikovu volju i eventualnu izvansudsku nagodbu s počiniteljem.¹³⁰ No, bilo je i izuzetaka: čak i kod ozbiljnih slučajeva ranjavanja sud je znao pristati na obustavu postupka ako je postignuta nagodba između počinitelja i oštećenika, kao što je bilo u slučaju kada je Đuro Petrov Milošević iz Konavala nožem ranio Vlaha Voihnića.¹³¹ Pomirba

¹³⁰ Primjerice, Ivan Lovrov Miletić iz puške je teško ranio Vuka Kovačevića. Oštećenik je pristao na izvansudsku novčanu reparaciju i nije podnio tužbu, kao što proistječe iz njegova iskaza Kaznenom sudu: "...Ivan uze pušku s ramena i nape je i potegnu na mene i tako me rani, ma je bio pjan, čemu da je bio trijezan ne bi me ranio i molio me da ne idem ni da ga davam na pravdu, a da mi će platiti sve spenze i ja sam se tako kontento i obećo mu budući bio pjan." Međutim, na temelju dojave iz bolnice u koju je bio dopremljen Vuko, 23. srpnja 1717. pokrenut je postupak *ex officio* mimo njegove volje. Sud je razmjerno brzo dovršio slučaj, osudivši 30. prosinca Ivana Miletića na tromjesečnu kaznu zatvora (*Lam. Crim.* sv. 68, f. 85-86, 171-174, 220v-221v; *Criminalia*, sv. 6, f. 97v-98).

¹³¹ *Lam. Crim.* sv. 71, f. 138.

i nagodba inače su imale veliku težinu kada je osuđenik htio podnijeti molbu za pomilovanje,¹³² tako da je volja oštećenika, ako i nije utjecala na tijek postupka, u toj fazi mogla biti presudna. Primjerice, Ivan Antunov Braco ranio je 1711. Ivana Vocativo, zbog čega je osuđen, no nakon pomirbe ishodio je pomilovanje.¹³³ Slično je bilo i u slučaju u kojemu je Dragutin Vučetić s Brgata ranio suseljanina Mihajla Kolendića; poveden je postupak po službenoj dužnosti, no nakon nagodbe je osuđenik pomilovan.¹³⁴

Tablica 6. Presudom dovršeni postupci pokrenuti po službenoj dužnosti i privatnom tužbom za odabrana kaznena djela 1711/20, 1751/60. i 1791/1800.

Kazneno djelo	Postupci <i>ex officio</i>			Postupci po privatnoj tužbi		
	Ukupno	Dovršeno presudom		Ukupno	Dovršeno presudom	
		broj	%		broj	%
Ubojstvo	128	42	32,81	6	0	0
Tjelesni napad	157	44	28,03	3.833	229	5,97
“Skandalozna praksa”	7	3	42,86	3	0	0
Uvreda	8	3	37,50	949	33	3,48
Krađa	47	14	29,79	1.012	65	6,42
Ostalo	69	19	27,54	3.130	204	6,52
<i>Ukupno</i>	416	125	30,05	8.933	531	5,94

Napomena: Za razliku od tablice 2 ova se tablica temelji na “čistim” kvalifikacijama djela ubojstva i krađe, jer se odnosi na trenutak presude.

Izvor: *Lam. Crim.* sv. 57-72, 115-135, 195-215.

Zaključak

Uzimajući u obzir ukupnu praksu Kaznenog suda u Dubrovniku te širi kontekst društvenih promjena i razvitka postavki kaznenog procesnog prava, analiza postupaka povedenih *ex officio* 1711/20, 1751/60. i 1791/1800. pokazala je sljedeće:

1. Dok je u to vrijeme u kontinentalnoj Europi izrazito pretežalo iniciranje postupaka po službenoj dužnosti, pred dubrovačkim Kaznenim sudom se općenito na taj način pokretalo vrlo malo procesa (4,45%). Budući da je slično konstatirano

¹³² O ulozi nagodbi općenito i u postupku pomilovanja vidi N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 134-138.

¹³³ *Lam. Crim.* sv. 57, f. 183; *Criminalia*, sv. 6, f. 39v.

¹³⁴ *Lam. Crim.* sv. 121, f. 15; *Criminalia*, sv. 7, f. 20v.

i za 15. stoljeće, može se pretpostaviti da je prepuštanje inicijative oštećeniku trajna (i donekle izuzetna) crta dubrovačke sudske prakse, čiji će kontinuitet još trebati potvrditi istraživanjima u budućnosti. Pretpostavljamo da je odlučni utjecaj na općenito nizak udio postupaka *ex officio* imao ideal konsenzusa i suzdržanost sudbenih vlasti u onome što ne dira vrijednosti zajednice, svojstven republikanskom državnom ustroju, a oprečan ambicijama snažnije državne kontrole iz centra u monarhijama, napose u vrijeme apsolutizma. Također, dok su mnoge države u 18. stoljeću pojačavale ulogu javne vlasti i umnožavale svoju birokraciju, u Dubrovniku je jaki tradicionalizam isključivao reforme na institucionalnom planu i izmjenu klasičnih pogleda na aktivnost sudbene vlasti, za koju se smatralo umjesnim da se sama pokreće jedino u najozbiljnijim slučajevima.

2. Tijekom 18. stoljeća pada udio procesa pokrenutih *ex officio* u korist onih pokrenutih privatnom tužbom. Na to je možda donekle utjecala demotivacija suda za progon zbog krize institucija i društvenog sustava koja je uzimala maha, ali sigurno u većoj mjeri snažna ekspanzija suđenja za lakši kriminal na inicijativu oštećenika. Spomenuta masa lakih, pa i bagatelnih slučajeva koji su se našli pred sudom na temelju privatne tužbe mijenja omjere ne štetu postupaka *ex officio*.

3. Posve očekivano, najveći udio postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti je kod najtežih zločina, osobito ubojstava (95,52%). Relativno je često sud reagirao *ex officio* na zločine protiv vlasti i javnog poretka, kao što su falsifikat isprave, kršenje presude na izgon i slično (54,55%), jer je njima bio direktno napadnut državni autoritet. Logičan je općenito slabiji interes za progon imovinskih zločina, no teške krađe (visoka vrijednost, potkradanje gospodara od strane slugu i sl.) očito su se smatrale i društvenim problemom koji zavređuje progon sudskom inicijativom.

4. Tijekom stoljeća smanjuje se udio postupaka po službenoj dužnosti u slučajevima tjelesnog napada, jer opada teško nasilje u društvu. S druge strane, snažno raste broj privatnih tužbi podnesenih zbog lakih nasilnih i verbalnih delikata. To vodi znatnim promjenama u udjelima dviju vrsta postupaka.

5. Raste udio postupaka po službenoj dužnosti za djela protiv morala i običaja, a donekle i za silovanja i druge zločine u spolnoj sferi; sud inicira postupke i u nekim relativno bezazlenim slučajevima koji se smatraju društveno nepoželjnima (na pr. vezanima uz kartanje); potkraj stoljeća službeno se pokreće čak četvrtina postupaka zbog pogaženog bračnog obećanja. Iza svega toga nazire se trend jačanja moralne stege u društvu, koju se želi potaknuti i kroz politiku progona i kažnjavanja.

6. U odluci hoće li pokrenuti postupak po službenoj dužnosti, sud ponekad uzima u obzir i personalne elemente, posebno štiteći neke (na pr. napadnute svećenike), a odlučno postupajući protiv grupa koje smatra osobito kriminogenima (Vlasi, vojnici).

7. Premda nije bio vezan zakonskim rokom, sud u načelu pokreće postupke ubrzo nakon što je djelo počinjeno, odnosno nakon što je za nj saznao. To bi svakako pridonijelo osjećaju pravne sigurnosti kad sudbeni aparat ne bi trajno mučilo dugo trajanje postupaka i mali udio presuda, što poništava pozitivan efekt ovog elementa.

8. U prikupljanju saznanja o zločinima dubrovački sud nije imao na raspolaganju nikakvu posebnu službu, već se oslanjao na uobičajene kanale komunikacije s užim teritorijalnim jedinicama i seoskim zajednicama (lokalni knezovi, kaznaci). Vjerojatno su veliku važnost imale i anonimne prijave dubrovačkih građana, za nagradu ili iz revnosti, no njihov je broj nemoguće procijeniti, a kamoli egzaktno utvrditi. Kod krvnih delikata daleko su najvažniju ulogu igrale prijave liječnika u državnoj službi, kojima je to i bila dužnost: u tri četvrtine postupaka koje je potkraj stoljeća pokrenuo za zločine te vrste, sud se oslonio na službene informacije dobivene od kirurga ili ranarnika.

9. Tijek postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti i po privatnoj tužbi načelno se ne razlikuje. Premda se može primijetiti da je zamah sudskih aktivnosti kod postupaka pokrenutih na inicijativu oštećenika slabiji (dulje traju, manje dovršenih), sud se ne opterećuje pitanjem je li privatni tužitelj predložio neki dokaz, već slijedi tzv. istražno načelo. Stoga se može ponoviti ono što je već utvrđeno za dubrovačku sudsku praksu u kasnom srednjem vijeku, a to je da ni postupci pokrenuti inicijativom oštećenika nisu pravi akuzatorni postupci u kojima sud ostaje na neutralnoj poziciji, već imaju hibridne značajke. Razlike u progonu svode se najvećim dijelom na inicijalni akt, dok je organiziranje i provođenje dokaznog postupka posve u rukama suda, kao što je bilo i u europskim državama koje su preferirale čisti inkvizitorni procesni model.

10. Trajanje postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti općenito je ravnomjernije nego kod onih pokrenutih privatnom tužbom, što je povezano ponajprije uz stabilniji broj procesa za teži kriminalitet. Na ekstreme kod postupaka po privatnoj tužbi utječe broj jednostavnih sitnijih delikata koji se brzo dovršavaju, a s druge strane izrazito dugotrajni postupci za civilne delikte (poljske štete i slično). Budući da tri četvrtine postupaka *ex officio* završava u "srednjem" roku između jednog mjeseca i godine dana (s izvjesnom, ali ne dramatičnom tendencijom produljenja),

ne može se reći da je sudska inicijativa značila da će se i u nastavku proces voditi brže i efikasnije.

11. Također je kod ove vrste postupaka po razdobljima relativno stabilan udio donesenih presuda, a udio dovršenih postupaka više je nego četverostruk u odnosu na privatne tužbe. Nakon sredine stoljeća prepolovljuje se omjer okončanih postupaka po privatnoj tužbi, tako da oba gornja pokazatelja, uz dulje trajanje procesa, navode na pretpostavku da je sud za bagatelne stvari kojima nije povrijeđen opći interes, ishod prepuštao volji stranke, ostavljajući široko polje za nagodbe i izvansudska rješenja.

12. U pokretanju postupaka dubrovačka praksa bitno se razlikovala od one na kojoj se temelje znamenite penalističke rasprave koje su postojale u priručnoj knjižnici Kaznenog suda. Premda su mogle poslužiti kao “povod za razmišljanje” i koristan vodič u nekim procesnim radnjama, u ovoj sferi njihove postavke nisu bile direktno primjenjive. Prosvjetiteljska literatura i prirodnopravne rasprave, koje se u Dubrovniku također pratilo, na izvjestan su način mogle učvrstiti uvjerenje dubrovačkih sudaca da intenzivno pokretanje postupaka po službenoj dužnosti nije panaceja u borbi s kriminalitetom i da “dobra stara” suzdržanost u progonu *ex officio* možda i nije toliko demodirana koliko se činilo. No to su, dakako, samo naša domišljanja, jer dubrovačke presude ne sadrže obrazloženje, pa se ne može vidjeti za kojim se idejama sud povodio. Ostaje, međutim, zaključak izveden iz kvantitativnih i kvalitativnih analiza da u Dubrovniku funkcija progona “u javnom interesu” u zadnjem stoljeću Republike nije bitno ekspandirala u odnosu na kasni srednji vijek.

**THE CRIMINAL PROCEEDINGS INITIATED
EX OFFICIO IN RAGUSAN COURT PRACTICE
OF THE EIGHTEENTH CENTURY**

HRVOJE BARIČEVIĆ, RUŽA RADOŠ
AND NELLA LONZA

Summary

On the ground of 9,349 criminal cases tried by the Criminal Court of Dubrovnik in the periods 1711/20, 1751/60 and 1791/1800, the article examines the modes of initiation of the criminal proceedings.

While the evolution of the criminal procedure on the European Continent lead to the predominance of the inquisitorial matrix and officialization of the prosecution, especially in the setting of absolute monarchies, in eighteenth-century Dubrovnik the criminal proceedings initiated *ex officio* were exceptional (4.45%). Future research might shed more light on the question whether infrequency of the official prosecution was a constant feature of Ragusan court practice throughout the centuries, and confirm or reject a tentative conclusion that the consensual ideology of Republicanism and deeply entrenched traditionalism influenced the preference to private prosecution in Dubrovnik.

A drop in the share of official prosecution during the eighteenth century from 9.68 down to 2.22% might be influenced by the malfunctioning of the Criminal Court in the period of crises, but is chiefly determined by the expansion of petty crimes brought to court—especially light physical violence and verbal insults—which have been prosecuted by the accusation of the victim. The analyses showed frequent official prosecution of serious theft, but also the state's increasing interest to prosecute cases related to morality and all sorts of socially deviant behaviour.

On the most serious cases of physical violence the Court decided upon official prosecution on the ground of the surgeon's report, and in other cases relied on the

information gathered by various formal and informal circuits, one of them being anonymous denunciation. The policy of official prosecution was also shaped by consideration of personal nature regarding the perpetrator or the victim. In majority of the *ex officio* cases the Court promptly reacted to crime, but the general inefficiency of the judiciary harmed its positive effect. In the examination of evidence no significant difference is detected between the private and official prosecution, as in both the Court had the liberty of summoning the witnesses, arranging the examination of the body, etc. With petty crimes the Court tended, even by official prosecution, to leave the case open for a long time and to give much space to out-of-court settlements. With serious crimes, however, the official prosecution could make a difference: with the cases of the kind, the chance of having the sentence delivered was four times greater than with the ones initiated privately.

The list of the reference works present in the Court Room included some most popular penal treaties. They could help in some particular issues, but they could not be applied to guide the Court through the proceedings, as they all promoted the genuine inquisitorial matrix. In a way, the criticism of the authors of the Enlightenment—well presented in the private libraries of Ragusan patricians—met the traditionalism of the Republic which remained reserved towards the official prosecution.

